

પ્રકાશિત દર માસની ૧૦ તારીખે
વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૫૦/-

हरिभाव

વર્ષ : ૧૭ - અંક : ૧૧

ઓગસ્ટ, ૨૦૧૩

બારડોલીના સ્વજન શ્રી ઉત્તમચંદભાઈની સુપુત્રી નિરંજનાબહેનનાં લગ્ન શ્રી મુકુલ કલાર્થી સાથે
તા. ૩૦-૫-૧૯૬૧ના રોજ શ્રીમોટાએ કરાવેલાં.

પતિપત્નીનો - એ બે જીવોનો સંબંધ અનેક જન્મજન્માંતરોમાં કોઈ ને કોઈ રીતે ચાલુ રહ્યા કરેલો જ હોય છે. એક વખત લગ્નથી જોડાયેલા બે જીવોનો સંબંધ કદી પણ છૂટી શકતો હોતો નથી. તે સંબંધ કોઈ ને કોઈ રૂપે એક બીજાં સાથે રહ્યા જ કરે છે. તે લગ્ન સંબંધ પણ તે તે જીવ સાથેની તેટલા પ્રકારની કોઈ ને કોઈ આમ કે તેમ અથડામણનું જ પરિણામ હોય છે.

'જીવન સંદેશ', બી. આ., પૃ. ૬૪

- શ્રીમોટા

આ બધાં મારાં જે ગીતો લખું છું, તે આ Autobiography of my Sadhana છે. આજે નહિ સમજણ પડે, પણ સો વર્ષ પછી કોઈ માણસ અભ્યાસી નીકળશે તેને સમજણ પડશે.

મેં લખ્યું છે એટલા માટે નહિ, પણ માનવીય હેતુથી હું લખું છું.

- શ્રીમોટા

'શ્રીમોટાવાણી-ભાગ-૫', પ્ર. આ., પૃ. ૮

રજિ. ઓફિસ :

બી/પ, સ્વસ્તિક એપાર્ટમેન્ટ, નારાયણનગર,
પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭
ફોન : (૦૭૯) ૨૬૬૨૦૭૫૪

‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ દ્વારા પ્રકાશિત જીવનવિકાસની ભાવના પ્રસારતું માસિકપત્ર

હરિભાવ

સંપાદક : પ્રભુદાસ જાની
સહાયક : વિવેક દેસાઈ

ટ્રસ્ટીમંડળ	વર્ષ : ૧૭	અંક : ૧૧	ઓગષ્ટ, ૨૦૧૩
શ્રી ગિરીશ પંડ્યા (મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી) શ્રીમતી નીમા મિનેષ અમીન શ્રીમતી દર્શિની સુનીલ ઉપાધ્યાય શ્રી વિવેક દેસાઈ શ્રી બીરેન પટેલ શ્રી પ્રભુદાસ જાની	અનુક્રમ		
	૧. ગુરુ તો દાકતરની માફક નસ્તર પણ મૂકે..... શ્રીમોટા ૪		
	૨. ‘દયાની લાગણી’ ઉભય પક્ષે અહિતકર..... શ્રી વિશ્વવંદ્ય ૫		
	૩. શ્રીમા શારદાદેવીએ ‘અસલ સ્વરૂપ’ ધારણ કર્યું..... સ્વામી ગંભીરાનંદ ૬		
	૪. સંસારમાં તરતા રહેવાની રીત..... શ્રીમોટા ૭		
	૫. ભોજનનું પણ વિજ્ઞાન છે..... સ્વામીશ્રી સંપૂર્ણાનંદ ૮		
	૬. પદ્યપ્રસાદી : મોહ (પૂર્ણ)..... શ્રીમોટા ૧૦		
	૭. ગુણવર્ધનથી જ દેશ સમૃદ્ધ થશે..... વિનોબા ૧૧		
	૮. માનવી સૌથી દુઃખી પ્રાણી છે..... શ્રીમાતાજી ૧૩		
	૯. સાચા સેવક ત્રણ જ : મા, ઈશ્વર અને ગુરુ .. સ્વામી સદાશિવ ૧૪		
	૧૦. શ્રીમોટાને પત્ર અને શ્રીમોટાનો પ્રત્યુત્તર.... ડૉ. રમેશ ભટ્ટ ૧૫		
	૧૧. કસ્તૂરબા દ્વારા ગાંધીજીની પ્રશસ્તિ..... પરમહંસ યોગાનંદ ૧૬		
	૧૨. એક વિરલ જીવનમંડાણ..... વિષ્ણુપ્રસાદ સો. પંડ્યા ૧૭		
	૧૩. સાધનાના સાંકડા માર્ગ પર પ્રાર્થનાનું બળ..... શ્રીમોટા ૧૮		
	૧૪. નિષ્કામ કર્મ સાથે ઉપાસના..... સ્વામી પ્રકાશાનંદજી ૧૯		
	૧૫. મારી સાધના..... દાસાનુદાસ ૨૧		
	૧૬. મેગેઝિન ફલબ અંગે..... -સંપાદક ૨૩		
	૧૭. ‘જીવન વિકાસ’ અંગે શ્રીમોટાએ પ્રેરેલ સમજણ... પુષ્પાબહેન દલાલ ૨૪		
	૧૮. સર્વ ‘સાધનોમાં’ ‘સ્મરણ’ ઉત્તમ સાધન..... શ્રીમોટા ૨૬		
	જ્ઞાનદાન		
	પૂજ્ય શ્રીમોટાના બારડોલીના સ્વજન સદ્ગત ઉત્તમચંદભાઈ શાહના પુત્ર અને નિરંજના બહેન કલાર્થીના બંધુ શ્રી ભરતભાઈ શાહનો તા. ૧૧-૫-૨૦૧૩ ના રોજ લેસેસ્ટર - લંડનમાં ૭૫ વર્ષની વયે દેહાંત થયો છે. તેમનાં ધર્મ પત્ની શ્રી પુષ્પાબહેન દ્વારા સદ્ગતની પુણ્યસ્મૃતિમાં આ અંકના પ્રકાશનમાં સહયોગ અપાયો છે, તે બદલ અમો તેમનાં ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.		
	-સંપાદક		
‘હરિભાવ’ અંગે ૧. ‘હરિભાવ’ દર મહિનાની દસ તારીખે રવાના કરાય છે. ૨. લવાજમ/ભેટની રકમ ‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ના નામે ચેક/ડી.ડી./મ.ઓ./રોકડેથી નીચેના સરનામે મોકલવી. ભેટની રકમ ઈન્કમેટેક્સ એક્ટની કલમ ૮૦(જી) (પ) નીચે કરરાહતને પાત્ર છે.			
લવાજમ ભારત પરદેશ (એરમેઈલથી) વાર્ષિક : રૂ. ૫૦/- રૂ. ૬૦૦/- આજીવન : રૂ. ૫૦૦/- રૂ. ૬૦૦૦/-			
પત્રવ્યવહાર/લવાજમ/ભેટ/મોકલવા માટે ‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ ૧૧, દાદા રોકડનાથ સોસાયટી, નારાયણનગર, છેલ્લા બસ સ્ટેન્ડ પાસે, પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭ ફોન : (૦૭૯) ૨૬૬૩૫૮૭૩ ઈ-બેંકિંગ માટે : ખાતાનું નામ : હરિવાણી ટ્રસ્ટ સેવિંગ્સ ખાતા નં.: ૧૬૮૭૦૧૦૦૦૦૩૦૮૮ યુકો બેંક, નારાયણનગર બ્રાંચ, પાલડી, અમદાવાદ - ૩૮૦૦૦૭ બેંક દ્વારા રકમ મોકલતાં તેની સ્વીપ, નામ, સરનામું અને ફોન નંબર સાથે તરત જ મોકલવા વિનંતી છે.			
ટાઈપ સેટિંગ: અર્થ કોમ્પ્યુટર, (૦૭૯) ૨૭૫૪૩૬૯૯ * Subject to Ahmedabad Jurisdiction			

કરાંચી, તા.૨૯-૭-૧૯૪૨
આપણે જુવાનિયાઓ સુધારાના જોશમાં પોતાની પત્નીને સાથે રાખતા નથી, એને એમાં રસ ઉપજાવવાને મથતા નથી અને આખરે તો પત્ની જ ભારરૂપ જણાવા લાગે છે. એમ કરતાં તેમના જીવનમાં એકરૂપપણું રહેતું નથી. કેટલાક સાધકો પણ તેવું જ કરે છે, પણ એ લોકોને ન્યાય આપવા ખાતર એટલું તો કબૂલ કરવું જ જોઈએ કે તેઓ પ્રયત્ન કરતા હશે પણ ફાવી શકતા નહિ હોય.

બહેનોએ જો આ માર્ગમાં આવવાનું ને રહેવાનું ઈચ્છ્યું હશે તો એમને ઘણુંયે છોડવાનું છે. બહેનોનો કપડાંનો, ઘરેણાંનો મોહ, પૈસાનો મોહ, છોકરાંનો મોહ, સારા દેખાવાનો મોહ-એવા અનેક પ્રકારના મોહ છોડવા જ પડશે, પણ એ કચવાટથી કે બેળેબેળે બને તો જીવનમાં આનંદ નહિ રહે.

પતિપત્નિના બંનેના જીવનમાં વિચારની ભિન્નતા કે ભાવનાની ભિન્નતા રહ્યા કરે નહિ, બંને જણાં એક જ મનથી વિચારતાં હોય એવું બને તો કામ સરળપણે બન્યા કરે છે. કૃપા કરીને કશુંયે બળાત્કારે ન કરશો. જે કરો તે આનંદની ઊર્મિથી કરશો. વળી, ઘરમાં જે જે હોય તે પ્રત્યેકની વૃત્તિને સમજવી જોઈએ. ગૃહકાર્યમાં પણ યોગ સાધવાનો રહે છે. કામ કરતાં કરતાં પણ યોગ સાધી શકાશે. કામ કરતાં કરતાં નામસ્મરણ કર્યા કરતાં હોઈશું, તે ભગવત્પ્રીત્યર્થે કરીએ છીએ એવી ભાવના કેળવવાને મથતા હોઈશું ને તે તે બધું 'તારી મરજી હો એમ બન્યાં કરો' એવા પ્રાર્થનાભાવ સાથે કરતા હોવાથી, આપણી મરજીનું પ્રાધાન્ય નહિ રહેવા પામ્યું હોય, ને તે તે બધું પાછું ભગવાનને જ

સમર્પણ થયા કરતું હશે. એ રીતે કર્મ થાય તો કર્મ કંઈ સાધનાની આડે આવતાં નથી.

પુરુષો કરતાં બહેનોમાં ત્યાગની શક્તિ, શ્રદ્ધા-વિશ્વાસ વધારે હોય છે. માત્ર તેમનામાં મોહ વધારે હોય છે. ભગવાન બધાંની વૃત્તિની સાથે વૃત્તિ રખાવે છે. એટલે વૃત્તિના છેડાની પણ સમજણ પડી જાય છે. એટલે એને ક્યાં આગળ આઘાત દેવાનું રહેલું છે, તે પણ જણાય છે. એટલે એવી વખતે કેટલીક વાર મને સમજવામાં ને માપ કાઢવામાં ભૂલથાપ ખાઈ જવાય છે, પણ એ બધાં જોખમો મારે વહોરવાં જ રહ્યાં. ગેરસમજ થાય કે માથે મોટો આરોપ આવે તોપણ એ જોખમ ખેડવું રહ્યું. મને એ તો કશુંયે વિસાતમાં નથી. પ્રભુએ અત્યાર લગી મને ઠગ્યો નથી.

વળી, એક બીજી વાત પણ લખી દઉં. મારે કોઈ પક્ષ નથી. મને સમજતાં જેને આવડે તે આ હકીકત જાણી શકાશે. મારું વર્તન કઠોર છે. મારી ભાષા પણ આકરી છે. જીવનમાં કઠણાઈ વધારે પડેલી છે તેથી કરીને હોય કે બીજાં કારણોથી, તે કઠણાઈની છાપ હજીયે રહી હોય એમ જણાતું હશે.

મારે તો ડૉક્ટરનું કામ કરવાનું હોય છે. કોક ઠેકાણે ગૂમડાં જોઈને કાપ પણ મૂકવો પડે. એમાં જો કચવાટ બતાવીએ, ને તે કામ ઉમળકાથી ને આનંદથી ન સ્વીકારી લઈએ, તો તે કામનું ફળ યથાયોગ્ય આવી શકતું નથી.

મારી પાસેથી કદીક ધપ્પા તો કદીક ગુસ્સો, તો કદીક કઠોર વચનો એવું એવું મળશે, ને તમને જે કંઈ નહિ ગમતું હોય તે તે બધું ખાસ કરવાનું આવશે. □

'જીવન પગથી', બી.આ., પૃ ૨૧૭

(૨) 'દયાની લાગણી' ઉભય પક્ષે અહિતકર

- શ્રી વિશ્વવંદ્ય

તમારા મંદવાડની અથવા તમને શું શું થાય છે, તે સંબંધી વાત કોઈની આગળ કદી પણ ન કરો. તમને ઊંઘ ન આવી હોય તો તે વાત બીજાને કહી બતાવવાથી તમને શો લાભ થાય એમ છે ? આ પ્રકારની કરમકથાને બીજાને સંભળાવવાથી, તેમનું શું કલ્યાણ થવાનું તમે ધારો છો ?

તમારું દુઃખનું રડગાણું જ્યારે જ્યારે તમે બીજા આગળ ગાયું છે, ત્યારે તેઓએ તેમનું મુખ ઉદાસ કરવું પડ્યું છે, તથા હૃદયમાં તેઓને બળાત્કારથી ખેદનો ભાવ પ્રકટાવવો પડ્યો છે. તમારા દુઃખનું જાહેરનામું જ્યાં ને ત્યાં ફેરવવાથી તમારું દુઃખ એક રતીપુર પણ ઓછું થતું નથી, ઊલટું તેમ કરીને તમે બીજાઓને જેઓ આનંદમાં છે, તેઓને દુઃખમાં નાખો છો.

બીજાઓની દયાની લાગણી પ્રકટાવવાને તમે આ કરો છો, પણ બીજાઓની દયાથી તમારું દુઃખ ઓછું થવા જો તમે ધાર્યું હોય તો તેમાં તમારી ભૂલ છે. જ્યારે જ્યારે બીજા આપણી દયા ખાય છે, ત્યારે આપણા દુઃખનું કારણ દુર્બળ ન થતાં ઊલટું અધિક બળવાન થાય છે અને બીજામાં નવું દુઃખ પેસે છે. આમ હોવાથી સુખસાધક વિદ્યા સિદ્ધ કરવા ઈચ્છનારે સહુથી પ્રથમ જે સિદ્ધ કરવાનું છે તે એ છે કે બીજાઓની દયાની લાગણી ઉત્પન્ન કરવાની ટેવને તત્કાળ છોડી દેવી.

આજે મને ખાધેલું પચ્યું નહિ, એવી વાત બીજાની આગળ કરવાથી, આપણે તેના સંસ્કારો અંતરમાં નાખીએ છીએ. આથી આપણા રોગને આપણા ઉપર વધારે જોરથી ચઢી બેસવાનું અને લાંબા સમય સુધી ટકવાનું બળ મળે છે. વળી, આપણી વાત જેઓ સાંભળે છે, તેમના અંતઃકરણમાં પણ તેના સંસ્કાર પડવાથી, તેમના શરીરમાં તેવા જ રોગો થવાના બીજકો નંખાય છે, બીજાઓની દયાની લાગણીની ઈચ્છાવાળો કોઈ પણ મનુષ્ય

સુખને સાધવાના માર્ગમાં પ્રયાણ કરી શકતો નથી. પેટમાં દરદ થતું હોય તો કહો કે મગજમાં મને બહુ સુખશાંતિ જણાય છે. દુઃખ સંબંધી વાત ન કરતાં આરોગ્ય અને સુખની વાત કરો.

બીજા લોકો જ્યારે તમારા આગળ તેમના મંદવાડની વાતો કરે ત્યારે તે ન સાંભળતા બને તો વાતને ફેરવી નાખજો. એ ન બને તો તમારા મનમાં એવા વિચાર ઉપર છાનામાના કેંદ્રિત થજો કે સઘળે પરમેશ્વર સભર ભરી રહ્યા છે. પરમેશ્વર આરોગ્યસ્વરૂપ છે. હું પણ પરમેશ્વર સ્વરૂપ છું એટલે હું પણ આરોગ્ય સ્વરૂપ છું. બીજાના દુઃખદર્દના એક પણ શબ્દને તમારા કાનમાં પ્રવેશવા દેશો નહિ. તેની વાતનો છેડો ન આવે તો ગમે તે નિમિત્ત કાઢીને ત્યાંથી જેમ બને તેમ સત્વરે ઊઠી જજો.

કોઈ માંદા માણસને જોઈને તેને માટે દયાની લાગણી કદી પણ દર્શાવતા નહિ. એમ કરવાથી તેના અંતઃકરણમાં તેના મંદવાડને સ્થિર રાખનાર અને વધારનાર ખરાબ સંસ્કાર પડે છે. 'આ મંદવાડે તો તમારી બધી શક્તિ લઈ લીધી, શરીર ઠેકાણે આવતાં ઘણા મહિના લાગશે' આવાં આવાં વાક્યો માંદા માણસને સારું લગાડવાને માટે કે તેના ઉપર તમને ભારે હેત છે એવું જણાવવાને બોલવાં એ તેનું અત્યંત અહિતકારક છે. મંદવાડને માટે દયા દર્શાવવી એ સદ્ગુણ નથી. તેને બદલે તેનામાં રહેલા આરોગ્યની વાતો કરી આરોગ્ય પ્રકટાવવામાં સહાય કરનારા થાઓ. બીજાની દયા ઈચ્છવાની હાનિકારક ટેવનો તમારા પોતાનામાંથી નાશ કરો અને તે જ પ્રમાણે બીજાની દયા ખાવાની તેટલી જ હાનિકારક ટેવને નિર્મૂળ કરો. □

'વિશ્વવંદ્ય કિરણાવલી-૨' પ્ર.આ., પૃ. ૧૫૫

(૩) શ્રીમા શારદાદેવીએ ‘અસલ સ્વરૂપ’ ધારણ કર્યું.

-સ્વામી ગંભીરાનંદ

શ્રીમા શારદાદેવી કામારપુકુરમાં રહેતાં હતાં તે દરમિયાન સ્ત્રી અથવા પુરુષ ભક્તો બહુ ઓછા પ્રમાણમાં ત્યાં જઈને રહેતાં. તેઓમાંનાં ઘણાંની સ્થિતિ સારી ન હતી. છતાં ઓળખીતા અને સમાન વિચારના માણસો સાથેનું મિલન હંમેશાં સ્વભાવતઃ સુખદ જ હોય છે. એટલે માતાજીના એકધારા ગામડાના જીવનમાં આ મુલાકાતો આનંદ આપતી. કોઈક વાર ભક્તોની મુલાકાતને લીધે એમને ત્રાસ પણ પડતો હતો.

શ્રીરામકૃષ્ણનો ભક્ત હરીશ પહેલાં તો રામકૃષ્ણ સંઘના વરાહનગરના મઠમાં આવતો-જતો. આથી, એની પત્નીને બીક લાગી અને એની ત્યાગની વૃત્તિને દબાવી દેવા માટે એણે ગુપ્ત રીતે ઔષધ વગેરે આપીને એના પતિને પોતાને વશ રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો. એને પરિણામે હરીશમાં ગાંડપણની અસર આવી હતી. આ જ સ્થિતિમાં એ એક વખત કામારપુકુર આવ્યો હતો.

માતાજી હરીશના ગાંડપણની સ્થિતિ સમજી ગયાં એટલે એને પાછો લઈ જવા માટે તરત મઠમાં કાગળ લખ્યો. કાગળ મળ્યો એટલે સ્વામી શારદાનંદ ને સ્વામી નિરજાનંદ કામારપુકુર માટે રવાના થયા, પણ એ લોકો કામારપુકુર પહોંચે તે પહેલાં હરીશનું ગાંડપણ વધી ગયું.

એક દિવસ માતાજીને જ એનો ઉપાય કરવો પડ્યો. માતાજીના પોતાના જ શબ્દોમાં એનું વર્ણન કરીએ :-

‘આ વખતે હરીશ કામારપુકુરમાં આવીને થોડા દિવસ રહ્યો હતો. એક દિવસ હું પાડોશીને ઘેરથી આવતી હતી. જેવો મેં ચોકમાં પગ મૂક્યો કે હરીશ મારી પાછળ દોડવા લાગ્યો. એની પત્નીએ ઔષધો ખવડાવવાથી એનું મગજ ફરી ગયું હતું. બીજું કોઈ ઘરમાં ન હતું. એટલે હું ક્યાં નાસી જાઉં ? મેં

જલદી જલદી અનાજના કોઠાર ફરતાં ગોળગોળ દોડવા માંડ્યું. એણે મારો પીછો પકડ્યો. સાત વાર કોઠાર ફરતાં ફર્યા પછી મારામાં દોડવાની શક્તિ ન રહી.

ત્યારે મેં મારું પોતાનું ‘અસલ સ્વરૂપ’ ધારણ કર્યું. એને પછાડી એની છાતી પર ઘૂંટણ રાખી એની જીભ બહાર ખેંચી એના ગાલ પર તમાચા મારવા માંડ્યા. એ હાંફવા લાગ્યો. તમાચા મારી મારીને મારા હાથની આંગળીઓ પણ લાલ થઈ ગઈ હતી.

માતાજીએ અહીં કહ્યું છે કે એમણે એમનું ‘અસલ સ્વરૂપ’ ધર્યું. એનો શો અર્થ છે તે નક્કી કરવું મુશ્કેલ છે. ઘણાનું માનવું હતું કે માતાજી સ્વયં જગદંબા હતાં તેથી એમણે હરીશ રૂપી અસુરને સજા કરવા સારું ‘બગલાદેવી’ નું રૂપ ધર્યું હશે. (મહામાયાનાં દશ સ્વરૂપોમાંનું એક સ્વરૂપ બગલા છે. આ સ્વરૂપમાં માતાજીએ જેમ હરીશને સજા આપી હતી તેમ જ દેવીએ એક અસુરને માર્યો હતો.)

ભક્તો આ વસ્તુ સહેલાઈથી માની શકે એમ છે, પણ કેવળ તર્ક કરનારાઓને નવાઈ લાગશે કે લજ્જા, વિનય, કરુણા વગેરે ગુણોથી ભરપૂર હોવા છતાં, માતાજી આવા સંકટને સમયે કેવાં કઠોર થઈ શક્યાં. આ બનાવ વિશે વાંચીને એમ લાગે છે કે શ્રીચંડીમાં ઋષિએ જે લખ્યું છે તે વસ્તુતઃ સાચું જ છે.

આ સજા મળવાથી હરીશ માત્ર થોડા દિવસો માટે જ શાંત રહ્યો હતો એમ નહિ, પરંતુ સ્વામી નિરજાનંદ ત્યાં આવતાંવેંત ડરનો માર્યો વૃંદાવન નાસી ગયો ને ત્યાં રહીને જ ધીમે ધીમે સારો થઈ ગયો. □

‘શ્રીમા શારદાદેવી’, દ્વિતીય સંસ્કરણ; પૃ-૧૧૪

(૪) સંસારમાં તરતા રહેવાની રીત

- શ્રીમોટા

આપણે જીવદશાવાળા છીએ એટલે આપણને શરીર પ્રિડોમિનન્ટ (=મોખરે) અને અનુભવીને આત્મા પ્રિડોમિનન્ટ છે. એટલે આપણી જે તે બધી પ્રવૃત્તિ એ માત્ર શરીરને માટે જ છે. શરીર સિવાય એને કંઈ બીજા કશા માટે પ્રવૃત્તિ છે જ નહિ. જ્યારે અનુભવીને મોખરે બ્રહ્મ છે. એટલે એની સકળ પ્રવૃત્તિ બ્રહ્મને માટે છે. દેખીતી રીતે અનુભવીની પ્રવૃત્તિ શરીરથી થયા કરતી હોય પણ એની અંદરની જે મુવમેન્ટ (=ગતિ) છે, તે આત્મા દ્વારા જ.

આપણે જીવદશાવાળા જીવો સકળ પ્રવૃત્તિ કર્યા કરીએ છીએ એમાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ એ જ વાપરતાં હોઈએ છીએ, પણ તે શરીરને માટે જ. અનુભવીની પ્રવૃત્તિ જીવદશાવાળાની પ્રવૃત્તિની જેમ શરીર દ્વારા જ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્થી થાય છે, પણ એની સાંકળ જોડાયેલી છે ચેતનની સાથે, જ્યારે જીવદશાવાળાની સાંકળ પ્રકૃતિ સાથે જોડાયેલ છે. આમ, અનુભવીની સકળ પ્રવૃત્તિ ચેતનની સાથે છે. બુદ્ધિ સમજી શકે એવી રીતે મેં આ સ્પષ્ટતા કરી આપી.

આપણે શરીરની ઈંદ્રિયો દ્વારા જ પ્રવૃત્તિ છીએ. એમાં જ રચ્યાપચ્યા રહેવું છે. બુદ્ધિવાળા માણસે વિચાર કરવો જોઈએ કે સાલું, આપણે આ શરીરની પ્રવૃત્તિમાં જ રચ્યાપચ્યા રહેવું છે કે આ શરીરની બધી ઈંદ્રિયોને શરીરનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ આદિને પ્રેરણા આપી જે ગતિમાં લાવી શકે એવું જ કોઈ તત્ત્વ આપણા પોતાની અંદર વસેલું છે, તેવા તત્ત્વને જ મહત્ત્વ આપવું છે કે કેમ ?

આવા વિચારનાર કોઈક જ હોય, પણ શ્રેયાથીએ તો એ જ વિચારવું જોઈએ કે આ જે અંદર છે, આપણું તત્ત્વ આ બધાંને પ્રેરણા આપે છે એને આપણે મહત્ત્વ આપવાનું છે. આ સંસારવ્યવહાર ભલે ચાલે, એને ઉવેખવાનો પણ

નથી, કારણ કે એના વડે જ આ બધું ઉત્પન્ન થયું છે. આને ઉવેખીએ તો પેલાને ઉવેખીએ છીએ. એટલે કે બ્રહ્મની અવગણના કરીએ છીએ, કારણ કે બધું બ્રહ્મથી જ ઉત્પન્ન થયેલું છે.

બ્રહ્મ જે ભૂમિકામાં અવતરે તે ભૂમિકાના ગુણધર્મો લાગ્યા. ઝાડમાં અવતર્યો તો ઝાડના ગુણધર્મો લાગ્યા. એટલે ઝાડની રીતે વર્તે છે, છતાં એનાથી એ પોતે તો નોખો છે, પણ આપણો એમાંથી સ્વાદ ઊડી જવો જોઈએ. રસ નીકળી જવો જોઈએ. રસ તો પેલા એકલામાં જ રહે કે આ બધાંને પ્રેરણા-ગતિ આપનાર આ બધાંનું મૂળ જે છે તે મૂળમાં આપણે રહેવું છે. સ્થિત થવું છે.

સંસારવ્યવહારમાં આપણે સંસારી થવાનું નથી. સંસારમાં આપણે તરતા રહેવાનું છે. એ મુખ્ય ખ્યાલ આપણે રાખવાનો છે. ભલે આગળ - પાછળનાં બધાં કહ્યા કરે તો તેને કહેવા દો. તેની અવગણના ન કરવી, એમને મનથી, 'આ બધા કેટલા' લોઅર (=ઊતરતી) કેટેગરીના છે એમ પણ આપણે ન સમજવું. તો તો ભૂલ્યા આપણે. સૌ સૌની ગતિ પ્રમાણે સૌ સૌની ભૂમિકા પ્રમાણે લોકો સમજવાના. બીજી રીતે સમજી નહિ શકે. આપણને મિસઅન્ડરસ્ટેન્ડ પણ કરશે (=ખોટા સમજશે) તે કરવા દો. ત્યારે પણ આપણા મનમાં કંઈ ભાવ ન આવવો જોઈએ કે આ બધાં આપણને સમજે. એવું ના થાય ત્યારે આપણી ભૂમિકા પાકી ગઈ ગણાય.

જે તે સ્થિતિમાં સૌ કોઈ યથાયોગ્યપણે છે એમ જ્યારે આપણને લાગશે ત્યારે એટલો બધો આનંદ થશે. મેં તે અનુભવેલો છે. આવી રીતે વર્તતાં વર્તતાં આપણે સંસારથી તરતા રહેવાનું છે. સંસારમાં ડૂબી નથી જવાનું. સંસારનાં બધાં કામ આપણે કરવાનાં પણ તેમાં લેપાયા વગર. બને એટલી તટસ્થા કેળવી કેળવી એ પ્રમાણે વર્તવાનું છે. નહિતર તો એમાં ડૂબી જ જઈએ. □

'જન્મપુનર્જન્મ', પ્ર.આ., પૃ.૭૭

(પ) ભોજનનું પણ વિજ્ઞાન છે.

- સ્વામીશ્રી સંપૂર્ણાનંદ

માનવ જીવનનું મહત્ત્વ એટલા માટે છે કે આ માનવ જીવનમાં જ આત્મોન્નતિની સગવડ છે. માનવ સિવાયની યોનિઓ માત્ર ભોગ યોનિ છે. માનવીને કર્મની સ્વાધીનતા છે. ઉપરાંત, વિવેક નામનું તત્ત્વ પણ ભગવાને માનવને જ આપ્યું છે. નરમાંથી નારાયણ કે નરાધમ થવાની પૂરી સ્વતંત્રતા માનવીને છે.

માનવ શરીર હોવા ઉપરાંત એ શરીર નીરોગી, સુદૃઢ અને સ્વસ્થ હોવું જરૂરી છે. એ માટે આહાર અને વિહાર પ્રત્યે માનવીએ ધ્યાન રાખવું જરૂરી છે. આહાર એટલે ખાવું. શરીરમાં અન્નમય કોશ મહત્ત્વનો કોશ છે. અન્ન વડે જ શરીર ઉત્પન્ન થાય છે.

શરીરને અપાતો આહાર ખાસ કરીને ત્રણ પ્રકારનો છે. હિતકર, રુચિકર અને સુખકર. હિતકર આહાર એ છે કે જે સ્વભાવથી સાત્ત્વિક, સુપાચ્ય તેમ જ તેની પ્રાપ્તિમાં કોઈનું અહિત ન હોય અર્થાત્ જે મેળવવામાં કોઈ પણ પ્રકારની હિંસા ન હોય. રુચિકરમાં સ્વાદ મુખ્ય હોય છે. સ્વાદ ખાતર લેવાતો આહાર સાત્ત્વિક કે સુખકર ન પણ હોઈ શકે. એ તો કેવળ ભોગ છે. અને ભોગનું પરિણામ રોગ છે. સુખકર એટલે પ્રમાણસર, સાત્ત્વિક ખોરાક હોય તોપણ તેનું પ્રમાણ ભાન રાખવું પડે.

ભોજનનું પણ વિજ્ઞાન છે. આહારના નિર્ણય વખતે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે સ્થૂળ શરીરમાં પોષણ માટે ખાતાં ક્યાંક પ્રમાદવશ સૂક્ષ્મ શરીરનું અહિત ન થઈ જાય, કારણ કે સ્થૂળ શરીરનો નાશ થયા છતાં પણ સૂક્ષ્મ શરીરનો નાશ થતો નથી. એટલું જ નહિ પણ સ્થૂળ શરીર કરતાં સૂક્ષ્મ શરીરને શુદ્ધ રાખવું અનિવાર્ય છે.

આહારનો સંબંધ માત્ર શરીરની સાથે જ નથી. પરંતુ મન-બુદ્ધિ-ચિત્ત અને અહંકારને પણ શુદ્ધ રાખવા સાથે છે. જે આહાર સૂક્ષ્મ શરીર માટે હિતકર ન હોય તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. જ્યારે સૂક્ષ્મ શરીર અસ્વસ્થ હોય ત્યારે રાગ-દ્વેષ-ક્રોધ-લોભ વગેરે વિકારો પેદા થાય છે. સાધારણ લોકોને આ રહસ્યની ખબર હોતી નથી.

રુચિકર અને સુખકર ભોજનમાં માત્ર એટલો જ તફાવત છે કે રુચિ હંમેશાં રસમાં હોય છે. સ્વાદમાં જે છરસ છે તેમાંથી કોઈ વિશેષ રસની રુચિ હોવાથી તેવો આહાર વિશેષ પ્રમાણમાં લેવામાં આવે તે રુચિકર આહાર છે. જેમ કે કોઈને મધુર રસ (ગળપણ)માં તો કોઈને તિક્ત (તીખા)રસમાં તો કોઈને ખાટા-ખારા રસમાં રુચિ હોય છે. વિશેષ પ્રમાણમાં મધુર રસ લેવાય તો મધુપ્રમેહ-ડાયાબિટીસની તકલીફ થઈ શકે. જો તીખો રસ વધુ લેવાય તો હરસ વગેરે તથા આંતરડાંના રોગો થઈ શકે છે. ખાટા રસના વિશેષ સેવનથી એસિડિટી જેવા રોગ થાય છે.

સુખકર ભોજનમાં ખાસ વસ્તુ-પદાર્થનું આકર્ષણ હોય છે. અમુકને દૂધની વાનગીઓ તો કોઈને તળેલી વાનગીઓ બહુ ભાવે. આમ, રુચિકર અને સુખકર ભોજન તરફ આસક્તિ થાય છે અને પછી શરીર એની જ માંગ કરે છે. ક્યારેક જમીને બેઠા હોઈએ અને રુચિકર વાનગી જેમ કે મીઠાઈ કે ભજિયાં કોઈ લઈને આવે અને સહેજ આગ્રહ કરે એટલે બીજું ભોજન બની જાય, જે છેવટે પેટની-પાચનક્રિયાની ક્ષમતાને વિપરીત અસર કરે અને રોગને નિમંત્રણ મળે. એકંદરે રુચિકર અને

સુખકરના બદલે હિતકર ભોજન લેવામાં જ હિત સમાયેલું છે.

સ્વાદ અને રુચિ અભ્યાસથી બને છે. ઉત્તેજક રસોનું વિશેષ પ્રમાણમાં સેવન કરવાથી રસનાની શક્તિ ક્ષીણ થાય છે. બધા જ રસોનું સપ્રમાણ સેવન શરીર માટે હિતકર છે. ફીજની સગવડના કારણે વાસી ખોરાક લેવાય છે.

ભોજન કરવું એ એક યજ્ઞ છે. યજ્ઞકાર્યમાં જેટલી પવિત્રતા રાખીએ છીએ તેટલી જ ભોજનમાં રાખવી જોઈએ. ભોજનના પદાર્થ પવિત્ર હોય એટલું જ નહિ પણ ભોજન કરવા બેસવાનું સ્થળ પણ પવિત્ર હોય. જ્યાં ત્યાં, હરતાં ફરતાં, બૂટ-ચંપલ પહેરીને, હાથપગ ધોયા વિના જમવું ન જોઈએ. આહારની અશુદ્ધિઓના કારણે મનની પ્રસન્નતા, સ્વભાવની શાંતિ, ઈન્દ્રિયોનો સંયમ માણસ ખોઈ બેઠો છે. અનેક પ્રકારના શારીરિક અને માનસિક રોગોની સમસ્યાઓ સર્જાઈ છે.

ભોજન ઉપભોગ નથી. ભગવાન કહે છે કે હું વિશ્વાનલ થઈને ભોજનને પચાવું છું. ભોજન કરતી વખતે આપણે બોલીએ છીએ કે :-

પ્રાણાય સ્વાહા
અપાનાય સ્વાહા
વ્યાનાય સ્વાહા
ઉદાનાય સ્વાહા
સમાનાય સ્વાહા

આ પાંચ પ્રકારના વાયુને આપણે ભોજન અર્પીએ છીએ. શરીર નથી ખાતું, આ તો પ્રાણ દેવતાની પૂજા છે. પ્રાણશક્તિ સુરક્ષિત રહે તે માટે હવ્ય પદાર્થ છે.

સ્વાસ્થ્ય અને આરોગ્યની દૃષ્ટિએ દિવસના બીજા પ્રહરમાં અને રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરમાં ભોજન કરી લેવું જોઈએ. જૈનોમાં જે નવકારશી અને

ચૌવિહારની પરંપરા છે તે આ વાતનું પ્રમાણ આપે છે. સૂર્યોદય પહેલાં અને સૂર્યાસ્ત પછી ભોજન કરવું આરોગ્યની દૃષ્ટિએ હિતકર નથી. ભોજનની માત્રા પણ ન અધિક ન ઓછી એવી પ્રમાણસરની હોવી જોઈએ. જેનું જીવન શારીરિક પરિશ્રમ વિનાનું હોય તેણે બહુ ભારે પદાર્થો નહિ ખાવા જોઈએ.

આ ઉપરાંત, ભોજન બનાવનાર પણ સાત્ત્વિક હોવા જોઈએ. ભોજન બનાવનારની જેટલી પ્રસન્નતા અને પવિત્રતા હશે અને જેને માટે ભોજન બનાવે છે તેના ઉપર પ્રેમ હશે, સ્નેહ હશે તો તે ભોજન કરનારના જીવનમાં સાત્ત્વિકતા લાવશે. બને તો કદી એકલા ભોજન કરવું નહિ ! ભોજનમાંથી અમુક ભાગ નજીકમાંના કોઈ પ્રાણી જેમ કે ગાય, કૂતરું હોય તેને આપવો. આ સત્યનું પાલન કરવું.

આવી જ રીતે તમે જ્યાં હરતાં ફરતાં હોવ તે સ્થળે મનબુદ્ધિ અને ઈન્દ્રિયોનું ભોજન હોય છે. આંખનું ભોજન દૃશ્ય છે. કાનનું ભોજન ધ્વનિ છે. મનનું ભોજન વિચાર છે. એટલે વિકૃતિ ઉત્પન્ન થાય તેવા દૃશ્ય, ધ્વનિ વગેરે હોય એવા સ્થળેથી દૂર રહેવું. જેમના વિચાર - આચાર શુદ્ધ હોય તેમની સાથે ફરવું - મળવું.

આહાર-વિહારના આ નિયમોનું પાલન નહિ કરો તો પછી ભલેને તમે સાત જન્મ સુધી સત્સંગ કરશો, ચારેધામની યાત્રા કરશો, શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરશો તોપણ આત્મોન્નતિ નહિ થાય. અરે ! આત્મોન્નતિની વાત બાજુએ મૂકો, તમે આ ભૌતિક જગતમાં પણ રોગરહિત, ચિંતારહિત નહિ રહી શકો. રોગમાંથી મુક્ત રહેવું હોય, શાંતિ ચાહતા હોવ તો આહાર વિહારમાં સ્પષ્ટ રહો. □

‘મૌન બોલે છે’, જૂન-૨૦૧૩, પૃ. ૧૦ સાભાર

(૬) પદ્યપ્રસાદી : મોહ (પૂર્ણ)

- શ્રીમોટા

મોહ ખરી જે મોહમાયા તો, એની શી જાળ ભવ્ય છે !
ભલભલા વિષે એની ભેરવાઈ પડેલ છે.
હરિ-પાદે પડેલા જ્યાં તેવા તેવા જ સર્વને,
ઠેકાણે પાડીને પૂરા શો લગાડેલ મોહ છે !

કેવું કેવું થયેલું છે, જે મથવાનું તે પળે શો ઈતિહાસ
તેનો તો ગાવાનો ન પ્રસંગ છે !
ભાવાગ્નિ પ્રગટેલો છે જ્યારે જીવનઅંતરે,
ત્યારે શો મૂઠી વાળીને મોહ ભાગી ગયેલ છે.

સ્મરણ, પ્રાર્થના, ભક્તિ, નિવેદન, સમર્પણ,
એવાં જુદાં જુદાં લીધાં હરિકૃપાથી સાધન,
અભય, નમ્રતા, મૌન, એકાંત પાળિયાં નર્યા,
પરિપૂર્ણ થતાં તે સૌ મોહ ટળી ગયો તદા.

મોહના અવગુણો શા છે બહુવિધ વર્ણવ્યા !
તેમ છતાં ગુણો એના પરે દીધું મહત્ત્વ ના,
ગુણો, અવગુણો બંને પ્રત્યેકમાં શું હોય છે !
છૂટી મોહ શકે માટે તે વર્ણવેલ તેમ છે.

મારે તો શી શી લાચારી અનેક જાતની જ છે !
જાણવા તે છતાં મારે બોલવાનું ન હોય છે,
વ્યક્ત હોવા છતાં પાછું રહેવાનું તો અવ્યક્ત છે,
એમાં ડા'પણ માનીને વંદના કરું સર્વને.

પૂરેપૂરો જ સંપૂર્ણ મોહ ના વર્ણવેલ છે,
તે હિમાલયથી મોટો, લાંબો સમુદ્રથીય છે,
અન્યાય જો થયેલો હો મોહ આલેખવા જતાં,
મોહની માફી માગીને પડું હું મોહપાદમાં.

મોહથી આવતાં ઊર્ધ્વે આકાશે પૂહોંચતાં ઊંચે,
સ્વરૂપ મોહનું ત્યારે સંપૂર્ણ તે જણાયું છે,
તેથી તે 'મોહ'ને કેવું લખવાનું થયેલ છે !
બાકી બોથડને ક્યાંથી આવું તે જ્ઞાન હોય કેં.

ઠોઠને શો ભણાવીને કર્યો વિદ્વાન અંતરે,
લખાવ્યાં શાસ્ત્ર તે પાસે ગજબનો બનાવ તે,
માની કોઈ શકે ના તે, છતાં માની શકાય જે,
દર્શન એવું પ્રત્યક્ષ વિદ્વતાનું કરાવ્યું છે.

મોહની કથની લાંબી મેં તો ટૂંકી લખેલ છે,
દોષ શા મોહના મારે વર્ણવવા પડેલ છે,
મોહનીયે હું તો માગી લઉં છું દિલથી કામા,
હાજર ના ભલે પોતે, સજ્જનનો વિવેક ત્યાં

મોહમાં હું ભળેલો છું ગળેલો મોહમાં હું શો !
તાદાત્મ્યભાવથી કેવો મોહ અનુભવેલ છે !
મોહથી શો રહી છૂટો પાસાં તો મોહનાં બધાં
-તેવાં તેવાં નિમિત્તે સૌ આવ્યાં પ્રત્યક્ષ જાણમાં,
'મોહ', પ્ર.આ., પૃ.૧૪૮ થી ૧૬૪ (સંકલન)

વિનંતી

પૂજ્ય શ્રીમોટાના ૭૫મા સાક્ષાત્કાર દિને એટલે કે તા. ૨૦ અને ૨૧/૪/૨૦૧૩ના રોજ સુરત મુકામે જેઓએ હરિભાવના લવાજમ કે ભેટની રકમ આપી હતી, તે પાવતીની ઝેરોક્ષ અમોને મોકલવા માટે મે, ૨૦૧૩ના હરિભાવમાં વિનંતી કરાયેલ છે. તે બાદ જુલાઈ, ૧૩ના અંકમા પણ એનો ઉલ્લેખ કરાયો છે. હજી પણ કેટલીક પાવતીઓની ઝેરોક્ષ અમોને મળવી બાકી છે. જેથી પુનઃ આ વિનંતી છે કે જેઓએ ઝેરોક્ષ મોકલવી બાકી હોય તે હવે વહેલી તકે મોકલી આપે. -સંપાદક

ધર્મ અને સમાજસેવા, એ જીવનનાં સહુથી મોટાં બે કામો આપણે બીજાને હવાલે કરી દીધાં છે. એકને દક્ષિણા આપીને અને બીજાને ટેક્સ ચૂકવીને.

આખી દુનિયામાં બે પ્રકારની સંસ્થાઓ ખૂબ મજબૂત બની ગઈ છે. એક છે ધર્મ સંસ્થા અને બીજી છે શાસન સંસ્થા. બંને સંસ્થા લોકસેવા માટે રચાઈ છે, પણ જો ધર્મકાર્ય પૂજારીઓને સોંપાય અને સમાજસેવા કાર્ય ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિને સોંપાય તો બેઉ બાજુથી આપણે પુરુષાર્થહીન થઈ ગયા. જે કામ પ્રતિનિધિઓને સોંપી દઈએ છીએ તે કામનો આનંદ, તેનો આસ્વાદ આપણને નથી મળતો. તેથી આપણો મનોવિકાસ નથી થતો. જાતે કરવાથી આનંદ મળે છે, વિકાસ થાય છે અને શક્તિ વધે છે. આપણું ભોજન પ્રતિનિધિ ખાશે તો આપણી શક્તિ વધશે ?

સરકાર ગામેગામ દવાખાનાં ખોલે છે, જેથી કોઈ બીમાર પડે તો તેની સારવાર થાય, પરંતુ ઘરમાં માતા, પિતા કે ભાઈબહેન જે સેવા કરે છે તેનાથી આત્માનો વિકાસ થાય છે. સરકાર પ્રેમપૂર્વક સેવા કરવાનું નથી શીખવી શકતી. જેટલાં સામાજિક અને ધાર્મિક કામો પ્રતિનિધિને સોંપશો તેટલી આપણી શક્તિ ક્ષીણ થશે, ગુણવિકાસ નહિ થાય.

જનતામાં ગુણવર્ધન કરવાનું કામ સરકાર નથી કરી શકતી અને ગુણવર્ધન થશે ત્યારે દેશ સમૃદ્ધ થશે. ઉપનિષદ કહે છે કે પોતે જે કર્યું તે સુકૃત થયું બીજાની પાસે કરાવેલું કામ પરકૃત થઈ જાય છે.

ટોલ્સ્ટોયની એક નાનીશી ચોપડીની મારા પર ખૂબ મોટી અસર થઈ છે. તેનું નામ છે, 'સ્લેવરી ઓફ અવર ટાઈમ' આપણા જમાનાની ગુલામી. તેમાં કહે છે કે જૂની ગુલામી ગઈ અને આઝાદીના

નામે નવી ગુલામી આવી.

આપણા પણ એ જ હાલ છે. આપણે કહીએ છીએ કે આપણી ઈચ્છા મુજબ આપણે કામ કરીએ છીએ. પણ કોની ઈચ્છા ? આપણી કે મનની ? મન તો તમારો નોકર છે. આમ નોકરની ઈચ્છા મુજબ ચાલવાની વાત છે.

ભગવાને માતાપિતાના હાથમાં બાળકો આપ્યાં. તમે જુઓ છો કે ૪-૫ વર્ષમાં જ એ બાળકોમાં સ્વતંત્ર વિચારો જાગવા લાગે છે, અને માતાપિતાના વિચારો સાથે ટકરામણ થાય છે. બાળકને કાબૂમાં નહિ રાખીએ તો તે ખોટા રસ્તે ચડી જશે એમ માની બાળકને દંડે છે. અહીં માતા-પિતાએ અને તેમને સલાહ આપનારે હાર ખાધી અને દંડશક્તિને વરદાન દીધું. દંડ દેવો તે પોતે જ દોષ છે. દંડ સહન કરવો એ બીજો દોષ છે અને દંડના ભય તળે આચરણ બદલવું એ ત્રીજો દોષ છે. આમ, ગૃહસ્થાશ્રમમાં 'સત્તા' ચાલે છે, દોષ વધે છે.

શાળા-મહાશાળામાં પણ ફરિયાદ સંભળાય છે કે બાળકો શિસ્ત નથી પાળતાં, અનુશાસનમાં નથી રહેતાં પણ તેમાં દોષ તો શિક્ષકોનો, શિક્ષણ-પદ્ધતિનો અને સમાજવ્યવસ્થાનો છે. આમ, શિસ્તને મોટો ગુણ માની બેઠા અને વિદ્યામાં સત્તાને સ્થાન આપી દીધું છે.

આપણી ધર્મસંસ્થામાં પણ સત્તાને સ્થાન મળી ગયું છે. કોઈ પણ સંતપુરુષને સત્તા જોઈતી નથી અને કોઈ પણ મઠાધિપતિ સત્તા છોડવા માગતા નથી. વાત્સવમાં ધર્મના ક્ષેત્રે તો કોઈ કરતા કોઈ સત્તાને સ્થાન ન હોવું જોઈએ કારણ કે ત્યાં તો વિચાર સમજાવવાની જ વાત છે. આમ, આપણે ઘરમાં, શાળામાં અને ધર્મસંસ્થાઓમાં જ દંડ અને

સત્તાને સ્થાન આપીએ છીએ.

ભારતનો ઇતિહાસ જોશો તો જણાશે કે આપણો સમાજ જ્યારે જ્યારે આગળ વધ્યો છે ત્યારે તે સત્પુરુષોને લઈને વિકસ્યો છે. બુદ્ધ અને મહાવીરની આજે જે અસરો જોવા મળે છે, તે એમના જમાનાના કોઈ રાજાની નથી જોવા મળતી. કબીર અને તુલસીદાસનો આજે જે પ્રભાવ ઉત્તર પ્રદેશમાં છે, તે ત્યાંના કોઈ રાજાનો નથી. બંગાળમાં ચૈતન્ય મહાપ્રભુ, રામકૃષ્ણ પરમહંસ અને રવીન્દ્રનાથની અસર જે છે, તે ત્યાંના કોઈ રાજાની નથી. એવું જ તામીલનાડનું શંકર, રામાનુજ વગેરેનું છે.

તમને શું એમ લાગે છે કે પીનલ કોડમાં ચોરી માટે કોઈ સજા છે તેથી આટઆટલા લોકો ચોરી નથી કરતા ? ચોરી ના કરવી જોઈએ એવી આપણી જે વિવેકબુદ્ધિ છે, તે કોઈ રાજાએ બનાવી નથી. રાજાઓ તો લોકોને લૂંટનારા હતા તેથી લોકોના હૃદય ઉપર તેમની સત્તા ચલાવી શકાઈ નથી.

દુનિયાભરમાં જેટલી ગડબડ અને અશાંતિ જણાય છે, તેનું મુખ્ય કારણ વ્યવસ્થાપક વર્ગ છે. રાજ્યકર્તા, અધિકારીગણ, પોલીસ, વકીલ, ઉપરાંત, ધાર્મિક વ્યવસ્થાપક તરીકે પુરોહિત વગેરે બધાને કારણે દુનિયા અવ્યવસ્થિત થઈ ગઈ છે. શું વકીલ ન રહે તો દુનિયા વધારે જૂઠું બોલશે ? દેખાય છે તો એવું કે વકીલો જ જૂઠું બોલતા શીખવે છે.

માણસ અનેક પ્રકારે સમાજની સેવા કરે છે, પરંતુ શ્રેષ્ઠ સેવા તો એ ગણાશે કે જેનાથી સમાજ વિચાર કરવા સ્વાવલંબી બને. બાળકને જ્ઞાન મેળવવાની સ્વતંત્રતા નથી આપતા. વ્યક્તિ પાસે વિચાર કરવાની શક્તિ આવે તો એ સમાજની મોટી સેવા ગણાશે. તેના ફળરૂપે નિર્ણયશક્તિ વિકસશે. માનવની બુદ્ધિ શાંત, સમ અને શુદ્ધ હશે તો ગણતંત્રની સ્થાપના થઈ શકશે અને શાસનમુક્તિ આવશે. □

ભૂમિપુત્ર, તા.૧૬-૫-૨૦૧૩માંથી સાભાર (સંકલન)

‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ને મળેલ દાન-ભેટ			
ક્રમ	સર્વેશ્રી નામ	ગામ	રકમ રૂ.
૧.	સદ્ગત શ્રી ભરતભાઈ ઉત્તમચંદ શાહ(બારડોલી)ની પુણ્યસ્મૃતિમાં હસ્તે પુષ્પાબહેન ભરતભાઈ શાહ (જ્ઞાનદાન).....	લંડન.....	૧૧,૧૧૧/-
૨.	પૌત્ર ચિ. અંકિત ઉપેન્દ્રભાઈ પટેલના જન્મદિન નિમિત્તે હસ્તે પૂનમભાઈ કે. પટેલ અને શાંતાબહેન પી. પટેલ	ન્યૂજર્સી.....	૧૦,૦૦૦/-
૩.	સદ્ગત કિશોરભાઈ રતિલાલ વાંકાવાલાના સ્મણાર્થે હસ્તે રમાબહેન કિશોરભાઈ સુરત.....		૫,૦૦૧/-
૪.	ધર્મપત્ની ગીતાબહેનના તા. ૨૮/૬/૨૦૧૩ના રોજ ૬૮ વર્ષની વયે થયેલ દેહાંત નિમિત્તે હસ્તે શ્રી હસમુખભાઈ સી. પટેલ	વાપી.....	૫,૦૦૦/-
૫.	એક સેવક	અમદાવાદ.....	૧,૦૦૧/-
૬.	શ્રી કનુભાઈ એમ. દવે પરિવાર ગુરુપૂર્ણિમા નિમિત્તે	અમદાવાદ.....	૧,૦૦૧/-
૭.	સદ્ગત સરલાબહેન એલ. જોષીના સ્મરણાર્થે હસ્તે કુસુમ મયંક ઉપાધ્યાય	વડોદરા.....	૭૦૦/-
૫.	સદ્ગત લલિતાબહેન બાબુભાઈ ગોળવાળાની પુણ્ય તિથિ નિમિત્તે	સુરત.....	૫૦૦/-
	હસ્તે દીપકભાઈ બાબુભાઈ		
આ સર્વના અમો ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ. -સંપાદક			

માણસનું ખાસ લક્ષણ પોતે જીવે છે તેનું અવલોકન કરવાની તેની શક્તિ છે. પશુ આપોઆપ, સ્વયંભૂ રીતે જીવતું હોય છે. પોતે જીવે છે તેનું અવલોકન તે ખૂબ થોડા પ્રમાણમાં, નગણ્ય પ્રમાણમાં કરતું હોય છે. તેથી તે શાંતિપૂર્વક જીવે છે, ચિંતા કરતું હોતું નથી. જો પશુ માંદગીના કારણે કે અકસ્માતને કારણે દુઃખ ભોગવતું હોય છે, તોપણ તેનું અવલોકન કરી શકતું ન હોવાના કારણે તે દુઃખ ખૂબ ઓછું બની જાય છે. તે અકસ્માત અથવા માંદગી વિશે કલ્પનાઓ કરતું નથી.

માણસ, શું બનશે તેની સતત ચિંતા કરતો હોય છે. તે ચિંતા જ તેનાં દુઃખનું પ્રધાન કારણ હોય છે. આ વિષયગત ચિંતનને લીધે ચિંતા, કષ્ટમય કલ્પનાઓ, દુઃખ, ભાવિ સંકટોનો ભય વગેરેનો પ્રારંભ થતો હોય છે. પરિણામે તે સતત પીડામાં જીવતો હોય છે. માણસ એટલો બધો સચેતન છે કે તે બેપરવા રહી શકે જ નહિ. પૃથ્વી પરનાં સર્વ પ્રાણીઓમાં માનવ સૌથી વધારે દુઃખી પ્રાણી છે. માનવને તેવા બનવાની ટેવ પડી ગઈ છે, કારણ કે તે સ્થિતિ તેના વંશજો તરફથી વારસામાં મળી છે. તે સાથે જ દુઃખપૂર્ણ સ્થિતિ છે.

ઉચ્ચતર ભૂમિકા પર ઊર્ધ્વમાં જવાની આધ્યાત્મિક શક્તિ વડે જ તેનામાં અસ્તિત્વનું લક્ષ જોવાની શક્તિ આવે છે. ઉચ્ચતર આધ્યાત્મિક શક્તિમાં સ્પષ્ટ દર્શનવાળો વિશ્વાસ પણ જાગે છે. એ વિશ્વાસને તે પોતાનું સમગ્ર અસ્તિત્વ સમર્પિત કરી દઈ શકે છે. અને તેને પોતાના જીવનની જવાબદારી અને પોતાનું ભાવિ સોંપી દઈ શકે છે, અને ચિંતામુક્ત બની શકે છે.

અલબત્ત, પશુની ભૂમિકામાં પાછા જવાનું અને પ્રાપ્ત કરેલી ચેતના ગુમાવી દેવાનું માણસ માટે શક્ય નથી હોતું. એટલે આ દુઃખમય

સ્થિતિમાંથી છુટકારો મેળવવાનું શક્ય બની શકે છે અને ચિંતામુક્ત બની શકે છે. તેને માટે એક જ ઉપાય છે અને તે એ કે ઉચ્ચતર સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરવી, જેમાં ચિંતાને બદલે વિશ્વાસપૂર્ણ સમર્પણ અને તેજોમય સિદ્ધિ બાબતની ખાતરી હોય.

સાચી રીતે કહીએ તો, જે અસ્તિત્વની ચાવી પોતાની પાસે નથી, જેની સમસ્યાઓનો ઉકેલ આપી શકે, તેમાં માર્ગદર્શન આપી શકે તેવાં તંતુઓ જેના પોતાના હાથમાં નથી, તેવા અસ્તિત્વ માટે પોતે જવાબદાર હોય એના કરતાં વધારે દુઃખમય સ્થિતિ બીજી કોઈ ન હોઈ શકે.

પશુ પોતાની આગળ સમસ્યાઓ ખડી કરતું હોતું નથી, તે માત્ર જીવતું જ હોય છે. તેની સાહજિક વૃત્તિ તેને પ્રેરે છે, તે સામૂહિક ચેતના પર આધાર વિશ્વાસ રાખે છે, પણ તે બધું આપોઆપ બનતું હોય છે, તેને કોઈ બાબતમાં સંકલ્પ કરવાની જરૂર પડતી નથી કે તેને સિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન કરવો પડતો હોતો નથી.

માણસને, જન્મતાંવેંત પોતાના પર આધાર રાખવાની લાગણી જન્મતી હોય છે, પણ તેનું તેને જ્ઞાન ન હોવાથી તે સતત ચિંતામાં જીવતો હોય છે. પોતાની ચેતના કરતાં ઉચ્ચતર ચેતનાને સંપૂર્ણ સમર્પણ કરવાથી જ તેના દુઃખનો અંત આવી શકે. પોતાની ચિંતાઓ એ ઉચ્ચતર ચેતનાને સોંપી દઈ શકે છે.

તેથી બધી આધ્યાત્મિક સાધનાઓ કહે છે, કે પ્રથમ જરૂર છે સર્વ જવાબદારીઓ ભગવાનને સોંપી દેવાની, તેમના પર વિશ્વાસ રાખવાની તે સિવાય શાંતિ અશક્ય છે... આને જીવનમાં ભગવાનની દરમિયાનગીરીની નવીન બાજુ કહી શકાય... □

‘અર્પણ’, એપ્રિલ, ૨૦૧૩માંથી સાભાર

(સંકલિત)

આ સાધનાના માર્ગે જે જાય છે તે બરાબર જતા નથી. જેઓ અભાન અવસ્થામાં છે તેઓ blind followers હોય છે. જેઓ Neutral sense રાખીને જાય છે, તેઓ ચારેબાજુ જુએ છે અને આગળ વધે છે. જેઓ શાસ્ત્રો વાંચીને આગળ જાય છે તેમને અનુભૂતિ હોતી નથી. તેઓ જવાબ પણ શાસ્ત્રોને આધારે આપે છે. એમને હું readymade ગુરુ કહું છું. શાસ્ત્રોના આધારે આપેલો જવાબ readymade કપડાં માફક છે. Suit થાય તો થાય, ન પણ થાય.

જેઓને અનુભૂતિ હોય છે, તેઓ અનુભૂતિમાં રહીને માર્ગદર્શન આપે છે. મા, બાળકને ખાવાનું આપે છે, એ એની પાચનશક્તિ જોઈને આપે છે, પ્રકૃતિ જોઈને આપે છે. જ્યારે આડોશીપાડોશી બાળકને જે માગે તે ખાવા આપી દે છે. તેઓ બાળકની પાચનશક્તિ વિશે વિચાર ન કરી શકે. જે અનુભવી ગુરુઓ હોય છે તેઓ દરેકની રુચિ, પ્રકૃતિ, સંસ્કાર બધું વિચારીને તે મુજબ ઉપદેશ આપે છે.

ડૉક્ટર કદી ગૂમડાંને પંપાળશે નહિ, અને એ એમ કરે તો એ ડૉક્ટર શા માટે થયો ? દર્દીનું જે પ્રમાણે હિત થતું હોય એ પ્રમાણે ડૉક્ટર કરે. જરૂર પડ્યે પગ પણ કાપી નાખે. રોગીના કહેવા પ્રમાણે ડૉક્ટર નહિ ચાલી શકે.

દવાનો વહેપારી - કેમિસ્ટ તો તમે જે દવા માગો એ દવા તમને આપી દેશે. અનુભવી ગુરુ જે કલ્યાણકારી - હિતકારી છે એ પ્રમાણે જ કરે છે. જ્યારે ગુલામગુરુ એના શિષ્યને જે ભાવે એ આપે છે.

વાસ્તવિક રીતે ત્રણ જ સાચા સેવક છે. આધિભૌતિક રાજ્યમાં મા, આધિદૈવિક રાજ્યમાં

ઈશ્વર અને આધ્યાત્મિક રાજ્યમાં ગુરુ. મા, બાળકને ખવડાવતી પિવડાવતી વખતે, મારતી વખતે હરહાલતમાં એ મા રહે છે. મા, મારતી વખતે પણ ભાનમાં હોય છે. એવી જ રીતે ઈશ્વર અને ગુરુ પણ સભાન હોય છે.

શિષ્યનું ધન હરી લેનાર ગુરુ જગતમાં ઘણા છે, પણ શિષ્યોના સંતાપ હરી લેનાર ગુરુ કોઈક જ હોય. દરેક વસ્તુની કિંમત હોય છે. શાકભાજી, કાપડ, હિરામોતી, કાચ. જેને જે જોઈએ એ પ્રમાણે કિંમત ચૂકવવી પડે છે. એનો આધાર લેનાર પર છે.

ત્રણે જગતના આ ત્રણ ગુરુ છે, મા, ઈશ્વર અને ગુરુ. જીવનની ઉન્નતિમાં બાધક ન આવે એવું બાહ્યજીવન જીવવું જોઈએ. આંતરિક જીવન એમ ને એમ રહે અને છતાં બાહ્ય ભોગ ભોગવો વાંધો નથી. જેઓ આ રસ્તે ગયા છે એમને આ રસ્તાની કિંમત છે, રસ્તામાં આવતાં વિઘ્નોથી તેઓ પરિચિત છે.

નકશાની મદદથી પણ ઈંગ્લેંડ બતાવી શકાય. કેવળ સાહિત્ય વાંચીને જ્ઞાની કે યોગી થવાય. આત્મા પાસે પહોંચવા માટે અન્નમય કોશ, પ્રાણમય કોશ, મનોમય કોશ, વિજ્ઞાનમય કોશ અને આનંદમય કોશનું ભેદન કરવું પડે. જ્ઞાનના બે પ્રકાર છે, વાંચીને થતું જ્ઞાન અને અનુભૂતિનું જ્ઞાન.

ગુરુ-શિષ્ય, માતા-બાળક આ બધું સાપેક્ષ છે એમાં સુકૃત કર્મ કામ કરે છે. પુણ્ય કામ કરે છે. અગર સુકૃત ન હોય, તો સામે હોય તોપણ ભોગવી ન શકો. કૃપા પણ ચાર પ્રકારની છે. આત્મકૃપા, શાસ્ત્રકૃપા, ઈશ્વરકૃપા અને ગુરુકૃપા એમાં આત્મકૃપા પ્રથમ છે. એ ન હોય તો બાકીની ત્રણ કૃપા નિષ્ફળ જાય છે. □

‘પ્રજ્ઞારસ માધુરી ઉત્તરાર્ધ’, પ્ર.આ., પૃ. ૨૪૪

(૧૦) શ્રીમોટાને પત્ર અને શ્રીમોટાનો પ્રત્યુત્તર

- ડૉ. રમેશ ભટ્ટ

[પૂજ્ય શ્રીમોટા વિરચિત 'કૃપા'નું સંપાદન ડૉ. રમેશ ભટ્ટ દ્વારા થયા બાદ તેઓશ્રીએ પૂજ્ય શ્રીમોટાને અનુષ્ટુપ છંદમાં પત્ર લખ્યો હતો. તેનો પ્રત્યુત્તર શ્રીમોટાએ આપ્યો હતો. ડૉ. રમેશ ભટ્ટની પુણ્યતિથિ ૧૫ મી ઓગષ્ટ હોઈ તે નિમિત્તે આ રચના પ્રસ્તુત છે.-સં.]

સંપાદકનો પત્ર અમદાવાદ, તા. ૬-૮-૧૯૭૨
(અનુષ્ટુપ)

'કૃપા'-જ્ઞાન, વળી ભક્તિ કૃપા કાજ જરૂરની, દિલથી વહેવરાવ્યાં તે કૃપા-શક્તિ જ આપની. ૧ કૃપાને સ્તવતાં આપે ભાવ શો વહેવરાવિયો ! વળી એ સમજવાને શો અનુગ્રહ તો થયો ! ૨ રસની પ્રક્રિયા, આપે ભાવ જેને પ્રમાણવા -સાથ શી સમજાવી છે !-માત્ર બાર જ પંક્તિમાં ! ૩ વળી આપે ટપારી છે અમારી ભીતરે પડી -રહેલી વૃત્તિઓ ઊંઘી-જેથી જગાય જો જરી. ૪ પ્રમાદે સૌ પડેલાં ને વળી બુદ્ધિ થકી રૂડા લડાવી કેંક તુકા ને ફાંકામાં શા ફરી રહ્યા ! એવા મારા સમા કેંને જગાડવા કરી કૃપા. ૫ કૃપા-ક્ષદ્વાની વચ્ચેનો સંબંધ સ્પષ્ટ શો કર્યો ! પ્રકાશ એથી બુદ્ધિમાં અનેરો મેં અનુભવ્યો. ૬ કર્મ આ સોંપીને આપે લખ્યું છે સ્પષ્ટ એમ કે, 'તો ઉપકાર એ કાજે સન્મિત્રે માનવો ઘટે.' માત્ર આ કાજ શું બોલું ? કોટિ ઉપકાર આપના. ૭ કૃતજ્ઞતાતણો ભાવ રખાજો મુજ દિલમાં. મથાજો પ્રેમભાવેથી ભળવા આપ સંગમાં, ને વળી કરણો મારાં ગળાજો ભાવ ગંગમાં. ૮

-રમેશ ભટ્ટ

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો પ્રત્યુત્તર ...કુંભકોશમ્

કૃપા, કૃપાની તો વાતો ઘણાંને કરતાં દીઠાં, કિંતુ સભાનતા ઊંડી વર્તાતી ના કૃપાની કાં ! ૧ લોકને સાંભળ્યાં કેવાં ગાતાં કૃપાનું ગાન શાં ! આધારે તેમનામાં તો કૃપાનું સ્થાન ક્યાંય ના. ૨

ઉપકાર કરેલો હો કોઈએ આપણા પરે, તેની સભાનતા ઊંડી જાગેલી હોય છે હદે. ૩ લોકો વાતો કરે તોયે હૈયે ઊંડું કૃપાનું તે -તેમને ના વસેલું છે ચીરી જોતા જણાય તે. ૪ કૃપાનું કેટલું લોક મારતાં ઠોકી તાણીને, કૃપા જો આવીને કે' કે 'વખાણો છો તમે મને ! ૫ મારે લીધે તમારું સૌ તો એવા ભાવને લીધે તમારા દિલમાં ઊંડું મારું કાં નવ ભાન છે ? ૬ આધારમાં તમારા તે ક્યાંયે ડોકાતી છું ન કેં, પછી બોલવું મિથ્યા તે મારે વિષે તમારું તે' ૭ માથે ઊંચે ચઢાવો છો, અંતરે તો તમે મને કશામાં ગણતાં ના છો, જીવતું ના મહત્ત્વ છે, ૮ તમારા લોકનું ખાલી ખાલી તો બોલવાનું છે. તેમાં ઊંડાણ ક્યાંયે ના સાચી વાત કરેલ છે. ૯ જેના અસ્તિત્વને લીધે તમારું કાંઈ સર્વ જો, છતાં ના ભાન તે વિષે, બોલવાનો જ અર્થ શો ? ૧૦ ક્યાંયે જોડકણાંમાં તો વર્તાય ના પ્રસાદી તે, પ્રસાદી તે વિના લૂખું લૂખું વર્તાય સર્વ તે. ૧૧ કેટલો શ્રમ આપ્યો છે જુદું તારવવા બધું, મૂર્ખને ખ્યાલ ના આવ્યો સાવ, બોથડ, મૂર્ખ છું. શો અણઘડ સંપૂર્ણ જાણીને મુજને ખરે, તમારું કો'ક જાણીને જતું સૌ કરજો તમે. ૧૨-૧૩ 'મને ઊંચે ચઢાવીને નાહક મૂર્ખને તમે મોટું માન જરા ના દો,' પ્રાર્થના મારી એવી છે. ૧૪ સીધી સાદી જ ભાષામાં કૃપાને લખવાતણું -માહાત્મ્ય જો કશુંયે હો તો ત્યાં છે તે કૃપાતણું. ૧૫ 'કૃપા', પ્ર.આ., પૃ. ૧૨૬-૧૨૭

-મોટા

(૧૧) કસ્તૂરબા દ્વારા ગાંધીજીની પ્રશસ્તિ

- પરમહંસ યોગાનંદ

ગાંધીજીનું અપરિચ્છિનું વ્રત તેમના પરિણીત જીવનના પ્રથમ તબક્કાથી જ શરૂ થયું હતું. સાઠ હજાર રૂપિયાથી વધુ વાર્ષિક આવક આપતો એમનો વકીલાતનો ધીકતો ધંધો છોડતાની સાથે જ મહાત્માજીએ પોતાની બધી સંપત્તિ પણ ગરીબોને આપી દીધી હતી.

મહાત્માનાં અસામાન્ય પત્ની કસ્તૂરબાએ જ્યારે જાણ્યું કે પોતાના પતિએ પોતાના માટે તથા છોકરાઓ માટે કશી પણ સંપત્તિ જુદી મૂકી નથી ત્યારે તેમણે કશો વિરોધ કર્યો ન હતો.

એક ઉજ્જવળ નાટક જેવા તેમના સંયુક્ત જીવનની શાંત નાયિકા તરીકે કસ્તૂરબા ગાંધીજીની પાછળ પાછળ જેલમાં ગયાં હતાં. ત્રણ ત્રણ અઠવાડિયાંના તેમના ઉપવાસોમાં તેમણે ભાગીદારી કરી હતી અને તેમણે ઉઠાવેલી અનંત જવાબદારીઓમાં પોતાનો પૂરેપૂરો હિસ્સો નોંધાવ્યો હતો.

કસ્તૂરબાએ ગાંધીજીની નીચે પ્રમાણે પ્રશસ્તિ કરી છે :-

“તમારી અર્ધાંગના અને જીવનસાથી થવાનો જે હક્ક મને પ્રાપ્ત થયો છે તે માટે, નહિ કે વિષયભોગના પાયા ઉપર આધારિત જગતના સૌથી સંપૂર્ણ એવા આપણા લગ્નજીવન માટે, હું તમારો આભાર માનું છું. ભારત માટેના તમારા જીવનકાર્યમાં તમે મને સમાન ભાગીદાર ગણી છે, તે માટે હું તમારો આભાર માનું છું.

જેમ એક બાળક પોતાનાં બાળપણના રમકડાંને કંટાળીને છોડી દે છે, તેમ ઘણાં પતિઓ, પત્નીઓ અને સંતાનોને છોડીને જુગાર, ઘોડદોડ, સુરા, સુંદરી અને સંગીતમાં પોતાનો વખત બરબાદ

કરે છે, તેવા પતિ ન થવા માટે હું તમારો આભાર માનું છું.’

હું કેટલી આભારી છું કે તમે એવા પતિ નથી કે બીજાઓના શ્રમ ઉપર જ પૈસાદાર થવામાં બધો વખત ગાળો.

‘હું કેટલી ભાગ્યશાળી છું કે તમે લાંચરુશ્વતને બાજુએ મૂકીને ઈશ્વર અને દેશને આગળ મૂક્યાં છે. તમારી માન્યતાઓમાં તમને શ્રદ્ધા હોઈ તેમને આચારમાં મૂકવાની તમને હિંમત છે અને ઈશ્વરમાં સંપૂર્ણ અને અચળ શ્રદ્ધા છે. હું કેટલી ભાગ્યશાળી છું કે મને એવો પતિ મળ્યો છે કે મારા કરતાં ઈશ્વરને અને દેશને આગળ કરે છે. હું તમારી આભારી છું કે આપણી જીવનપદ્ધતિમાં ‘આટલું વધારે એના કરતાં આટલું ઓછું’ એવા ફેરફારો તમે કરેલા તેની સાથે બબડવા કે બળવો કરવા જેવી મારી યુવાવસ્થાની ભૂલોને તમે નિભાવી લીધી છે.

‘એક બાળ કુળવધૂ તરીકે હું તમારા ઘરમાં આવી, તમારી માતા એક મહાન સદ્ગુણી સ્ત્રીરત્ન હતાં, તેમણે મને કેળવી અને હું નીડર અને બહાદુર ધર્મપત્ની બની, તેમના પુત્ર અને મારા ભાવિ પતિનો પ્રેમ અને આદર સંપાદન કરતાં મને શીખવ્યું. જેમ જેમ વરસો વીતતાં ગયાં અને તમે ભારતના સૌથી વધુ લોકપ્રિય નેતા બન્યા, તેમ છતાં મારા જીવનમાં તમારા તરફની કોઈ પણ જાતની ચિંતા ન હતી, જેમ બીજા દેશોમાં ઘણી વાર બને છે કે પતિ જ્યારે વિજયની પરિસીમા પર પહોંચે છે ત્યારે તેની પત્નીને બાજુએ ફેંકાઈ જવાનો ડર રહે છે. હું જાણતી હતી કે મરણ આવે તોપણ આપણે બંને પતિપત્ની તરીકે જ રહેવાનાં છીએ.’

‘યોગી કથામૃત’, પાંચમી આ., પૃ. ૫૪૨

પૂજ્ય શ્રીમોટા સાથે સૌ પ્રથમ પરિચયમાં આવવાનું જે બન્યું, તે ઘટનાને એક દસકો વીતી ગયો. (આ લખાણ સને ૧૯૭૯નું છે-સં.) મને શરૂઆતથી જ સંત સમાગમનો આનંદ માણવાનો ઉત્સાહ અને ઉમળકો રહ્યા કરતા હતા, પરંતુ પૂજ્ય શ્રીમોટાને મળ્યા પછી મારા જીવનનું વિશિષ્ટ રીતે મંડાણ થતું ગયું, એનો ખ્યાલ આજે આવ્યા વિના રહેતો નથી, પૂજ્ય શ્રીમોટાના સમાગમમાં આવ્યા પછી તરત જ મને જે ઐહિક અને આધ્યાત્મિક અનુભવો થયા છે, એનો તો એક ઈતિહાસ રચાય એટલી બધી સામગ્રી સ્મૃતિમાં જાગતી રહી છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાને હું પહેલવહેલો મળેલો એ વરસો દરમિયાન ‘સાહિત્ય મુદ્રણાલય’ કપરી કસોટીમાંથી પસાર થઈ રહ્યું હતું. એક ઓટોમેટિક મશીન પૂજ્ય શ્રીમોટાના હસ્તે ચાલુ કરાવવાનું મેં વિચાર્યું અને પૂજ્ય શ્રીમોટાનું એક પુસ્તક છાપી આપવાનો સંકલ્પ કર્યો, પૂજ્યશ્રીએ મારી માંગણી-લાગણી સ્વીકારી.

પૂજ્યશ્રીએ પહેલા ઓટોમેટિક મશીનની સ્વિચ દાબી. આજે એક દાયકાને અંતે ‘સાહિત્ય મુદ્રણાલય’ મુદ્રણકલા અને વ્યવસાયમાં જે ઉચ્ચ સ્થાન શોભાવે છે, એ પૂજ્યશ્રીની આવી કૃપાનો પ્રસાદ છે. આ હકીકત તો હવે મારા ઉપરાંત મારાં સ્નેહીઓ તથા સ્વજનો પણ કબૂલ કરે છે.

પૂજ્યશ્રીએ મારા વિકાસ ખાતર પ્રભુને પ્રાર્થના કરેલી એ પ્રાર્થના તેઓશ્રીએ લખી આપી હતી, એ હસ્તાક્ષરવાળી કાપલીમાં લખ્યું હતું :-

હરિ:ૐ

(અનુષ્ટુપ)

“તહારું કર્મ જેનાથી થોડું ઘણું થયેલ છે, એની પ્રાપ્તિ વિષે ભાગ મારો થોડો રહેલ છે. કર્મ મેળવવામાં તે મળજો યશ એહને. પ્રાર્થના એટલી મારી તને છે પાદપંકજે.

-મોટા

પૂજ્યશ્રીની ચેતનાશક્તિએ દસકા દરમિયાનના મારા જીવનના અનેક ઝંઝાવાતોમાં પ્રત્યક્ષ તથા ગૂઢ રીતની જે સહાય આપી છે એનું મૂલ્યાંકન મારું દિલ શબ્દોથી કરી શકતું નથી. તેઓશ્રીએ એક પ્રેમાળ વડીલની જેમ મારા આંતરિક, સામાજિક અને ધંધાકીય પ્રતિકૂળ સંજોગોમાં પ્રત્યક્ષ માર્ગદર્શન આપીને બળ-હિંમત આપ્યાં છે, અને એમાંથી મને પાર કર્યો છે. મારા જીવનમાં તેઓશ્રીએ આટલો બધો રસ લીધો અને વિશિષ્ટ પ્રકારની મદદ પ્રેરી, મારા જીવનના ખરાબે ચઢેલા નાવને સ્થિર કરવા ખૂબ જ હામ બક્ષી.

જ્યારે માણસને પોતાના જીવનમાંથી બધી જ વસ્તુ લૂંટાઈ જવાનો ભય ઊભો થાય છે, ત્યારે ઈશ્વરીય મહાશક્તિની ઓથ એને એવા ભયમાંથી કેવી રીતે છોડાવે છે, એનો અનુભવ પૂજ્યશ્રીના સ્મરણ માત્રથી મેં અનુભવ્યો છે. આ જીવનના આવા નક્કર અનુભવની પ્રતિષ્ઠા ચિરંજીવી બની રહે એવી હું પ્રભુને પ્રાર્થના કરું છું.

પૂજ્યશ્રીનું ઋણ તો ક્યારેય ફેડી શકાય નહિ. બની શકે ત્યારે પૂજ્યશ્રીનું પુસ્તક છાપી આપીને, તથા હરિ:ૐ આશ્રમ છાપકામ અંગે મને તક આપે ત્યારે, કૃતજ્ઞતાની ભાવનાને થોડીક પણ સાકાર કર્યાનો સંતોષ અનુભવું છું.

સાહિત્ય મુદ્રણાલય દ્વારા પૂજ્યશ્રીનું પુસ્તક પ્રતિવર્ષે પ્રકાશિત થયા કરે એવી મારી ભાવના પ્રભુ પાર પાડે એવી મારી પ્રાર્થના છે. તેઓશ્રીના અનહદ ઉપકારોનો બદલો વાળવો અશક્ય છે, પણ આ નિમિત્તે તેઓશ્રીના ઋણનું સ્મરણ કરીને હું મારા દિલને સભર કરું છું.

પૂજ્યશ્રીનો દેહ આજે આપણી સામે નથી, પણ પરમ હૃદયમાંથી જે વાણી પ્રગટી છે એનું અક્ષરરૂપ આપણી પાસે છે, એ એમના અક્ષરદેહના પ્રકાશન દ્વારા એમની સેવા કર્યાનો હું આનંદ અનુભવું છું, એની ઉપાસના સૌ કોઈ કરે અને પોતાના નવા જીવનનું મંડાણ અનુભવે એવી શુભ ભાવના વ્યક્ત કરું છું. પૂજ્યશ્રીના મારા પરના અકારણ પ્રેમભાવનું વિવરણ કરીને મારી પૂજા વ્યક્ત કરી છે. □

‘જીવન મંડાણ’, બી.આ., પૃ. ૧૧

(૧૩) સાધનાના સાંકડા માર્ગ પર પ્રાર્થનાનું બળ

-શ્રીમોટા

આ સંસાર જીવનવિકાસ કાજેની સાધના માટેની કર્મચક્ષુભૂમિકા છે. સાધનાની જીવંત પ્રયંડ ભાવના જો હૃદયમાં પ્રજ્વળતી ન રહી શકી તો સંસારના ચક્કરમાં આપણે ક્યાંય અટવાઈ જવાનાં અને સંસારથી આપણે ક્યડાઈ જવાનાં.

અધકચરાં અને અધવચલાં ક્યાંયના રહી શકતાં નથી. જગતને જાણે અજાણે એવા જીવોને કચરવાની એક પ્રકારે મઝા પણ પડે છે. તેથી સાધકે હંમેશાં પોતાની શ્રદ્ધાના અપાર પરમ બળથી ઝઝૂમવાની જ્ઞાનપૂર્વકની તૈયારી સેવવાની રહે છે. પોતે એકલો છે, છતાં અટૂલો કે નોધારો નથી.

જેના વડે કરીને જેનો જીવનદીપ પ્રગટેલો હોય એમ તે માને છે, તેની પ્રેરણા મદદ મેળવવાની કળા હૃદયમાં હૃદયથી પ્રાર્થના કરીને મેળવવી રહે. એમ કરીને પોતે જીવનમાં સંસારની અટવીમાં એકલો હોવા છતાં ખુમારી ને સ્થિરતા અનુભવી શકે છે. એવા જીવો પોતાનાં કર્મના યજ્ઞમાં મસ્ત રહ્યા કરે છે. સંસાર એવાઓને અવગણવામાં કશું બાકી રાખવાનો નથી. ચારે તરફથી જાણે કે દાવાનળ પ્રગટ્યો હોય એવું પણ બને, પરંતુ જે જીવ શ્રીપ્રભુકૃપાબળની મદદથી પોતાના હૃદયની શ્રદ્ધાના બળ પર ઝઝૂમે છે, એવો જીવ કોઈને પણ અવગણવાનું કે કોઈના પર આછું કે માહું લગાડવાનું સમજતો નથી. જીવનના ઘડતર માટેના એ બધા કૃપા પ્રસંગો છે, એમ એ હૃદયથી સમજે છે.

એટલે સાધકે કસોટી કે પરીક્ષાના પ્રસંગોમાં શ્રીભગવાનને ભરોસે ટકી રહેવાનું હોય છે. આપણામાંની પ્રકૃતિ તે કંઈ માત્ર આપણા એકલામાં જ રહેલી છે એવું કશું નથી. તે તો બધાંનામાં પણ પડેલી છે. જ્યાં ત્યાંથી તે આપણને પોતાની પકડમાં

ને રમતમાં રખાવ્યા કરવાને કારણે અનેક હલ્લાઓ મચાવવાની જ છે. તે પ્રકૃતિની બધી ચાલબાજી તો જીવનના ધ્યેય વિશેની જીવતી જાગતી થતી જતી ભાવનાને ઇન્નભિન્ન કરી નાખવા કાજેની હોય છે. તેવો તે પ્રયત્ન કરતી રહેતી પણ હોય છે.

‘તેરી ગઠડી મેં લગા ચોર, મુસાફિર જાગ જરા.’

એ પ્રકારની રેકર્ડ અત્યારે વાગી રહેલી છે. એમ અનેક પ્રકારના ચોર-અસુરો જીવનમાં દાવાનળ પ્રગટાવવા છતા થવાના છે.

સાધનાનો સનાતન માર્ગ તો સાંકડો છે. ઘણો ઘણો સાંકડો છે. શરૂશરૂમાં તો ઘણો ઘણો ગાઢ અંધકાર રૂંધાયેલો પણ રહ્યા કરે છે. કંઈ જ સૂઝતું કરતું હોતું નથી. મુંઝાયેલા મુંઝાયેલા રહ્યા કરવું પડે છે. ચારે તરફથી ભીંસ આવે છે. તેને કેમ પહોંચી વળવું એની સાધકને કશી ગતાગમ તે વેળા જાગેલી હોતી નથી.

આવા સંજોગોમાં સાધક માથે હાથ જોડી બેસી રહી શકતો નથી. તે તો પોતાના અંતરના પ્રભુની કૃપામદદ માટે તે કાળે અપાર વેદનાથી, ફાટતા હૃદયથી પ્રાર્થના કર્યા જ કરે છે. **પ્રાર્થનાનું બળ તો જે જાણે છે તે જાણે છે.** જેમ ઘરમાં આગ લાગી હોય ને પોતે તેમાં ભેરવાઈ પડ્યા હોઈએ, એમાંથી મુક્ત થવાને જીવ જે અકથ્ય તરફડિયાં મારે છે, તે વેળા જે આર્તનાદ પુકારે છે, તેવા જ આર્તભાવે જે સાધક પ્રાર્થના કર્યા કરતો હોય છે એને પ્રત્યક્ષ મદદ મળ્યા કરતી તે પોતે અનુભવે છે. તેવો જીવ તે પછીથી કદી પણ પોતાને એકલો, અટૂલો માની જ નથી શકતો. □

‘જીવન સોપાન’, બી.આ., પૃ.૧૭૨

જ્ઞાનાદેવ તુ કૈવલ્યમ્ એવું શ્રુતિ વાક્ય છે, એટલે મોક્ષનું કારણ તો જ્ઞાન છે, પરંતુ પ્રાણીમાત્રના અંતઃકરણમાં રહેલા મળ, વિક્ષેપ અને આવરણના ત્રણ દોષ, પ્રાણીઓના જન્મમરણાદિ સર્વ દુઃખોના કારણ છે. આ ત્રણ દોષ દૂર થવાથી મુમુક્ષુઓ મોક્ષસુખને અનુભવી શકે છે.

મલદોષ :-

મલદોષ એટલે પાપ. બ્રહ્મહત્યા, સુરાપાન, ચોરી, ગુરુપત્ની સાથે ગમન અને આ મહાપાપ કરનારાઓની સાથે સંસર્ગ આ પાંચને મહાપાપ કહ્યાં છે. વિદ્વાન, નૈષ્ઠિક બ્રાહ્મણ તથા બ્રાહ્મણ બ્રહ્મવેત્તાની હત્યાને બ્રહ્મહત્યા કહી છે. મદિરા-દારૂનો નશો, ભાંગ, ગાંજો, અફીણ વગેરે પદાર્થનું સેવન મનને ઉશ્કેરે છે અને નહિ કરવાનાં બધાં કર્મો તે કરાવે છે. ચોરીને, છૂપી રીતે અગર જબરદસ્તીથી બીજાની પાસેથી કંઈ લઈ લેવું તેને મહાપાપ ગણેલ છે. ગુરુપત્ની અને કાકા, મામા વગેરે વડીલોની પત્ની સાથે ગમન કરવું એ મહાપાપ છે. ઉપરાંત, આ મહાપાપો કરનારાઓની સાથે સંસર્ગ રાખવો એટલે કે તેને મદદ કરવી આ પાંચને મહાપાપ કહ્યાં છે.

ગાયનો વધ કરવો, કન્યાવિક્રય કરવો, માતાપિતાનો ત્યાગ કરવો, શાસ્ત્રે બાંધેલા નિયમ કરતાં વધારે વ્યાજ લેવું વગેરે અલ્પ પાપ કહેવાય છે. આ મહાપાપ તથા અલ્પપાપને રાક્ષસી પ્રકૃતિ કહેવાય છે. તેના નિવારણ માટે વેદમાં યજ્ઞ, દાન અને તપ - આ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મ લખેલાં છે.

વિક્ષેપ દોષ :-

વિક્ષેપ એટલે ચંચળતા અને ભોગવિલાસની ઈચ્છા, શાસ્ત્રોમાં ભોગ શબ્દના નિરૂપણમાં કહેવાયું છે કે તેલ, અત્તર, ફૂલ વગેરે સુગંધી દ્રવ્યો, ઉત્તમ આસન, શય્યા, વસ્ત્ર અને ધનાદિ વિહંગનારૂપ છે. પાન, ઉત્તમ ખાદ્ય પદાર્થો, સોનું, ચાંદી, તાંબું,

કિંમતી રત્નો અગર, ચંદન, પશુધન, વેદશાસ્ત્રોનું પાંડિત્ય એટલે શાસ્ત્રવાસના, નાય, ગાન, આભૂષણ, વીણા ઢોલ મૃદંગાદિ વાજિંત્રો, હાથી ઘોડા આદિ સવારી, સ્ત્રીપુત્ર, ભોગવિલાસની ઈચ્છા વગેરે વિક્ષેપ દોષ કહેવાય છે.

આવરણ દોષ :-

આવરણ દોષ એટલે અવિદ્યાદોષ. અનિત્યમાં નિત્યબુદ્ધિ, અશુચિમાં શુચિબુદ્ધિ, દુઃખમાં સુખબુદ્ધિ અને અનાત્મમાં આત્મબુદ્ધિ આ જ અવિદ્યાને શાસ્ત્રકારોએ તમ, અજ્ઞાન, અનૃત, માયા આદિ શબ્દોથી કહેલી છે.

અનિત્યમાં નિત્યબુદ્ધિ :-

દેહ અનિત્ય છે, ક્ષણભંગુર છે ને જોતજોતામાં માણસો મૃત્યુ પામે છે એવું જોવા છતાં પોતે કદી મરનાર નથી એમ માની મોટી મોટી ઈમારતો બાંધવા, જાગીરો અને ધન મેળવવા, અત્યંત કષ્ટ વેઠી પ્રયત્ન કર્યા કરે છે ને દેહ નિત્ય હોય તેમ વર્તે છે.

દુઃખમાં સુખબુદ્ધિ :-

આધ્યાત્મિક, આધિદૈવિક ને આધિભૌતિક એ પ્રમાણે દુઃખ ત્રણ પ્રકારનાં છે. તે મનુષ્યને ભોગવવાં પડે છે. શરીર દુઃખરૂપ છે, તેને અનેક અસાધ્ય, અતિકષ્ટપ્રદ રોગાદિ થાય છે. અણધારી અનેક પ્રકારની આફતો આવી પડે છે ને અતિશય દુઃખ ભોગવવું પડે છે. છતાં તે ભૂલી જઈને તેમાં સુખ માને છે. મરણનું દુઃખ છે તેનો જરા પણ ખ્યાલ ન રાખી પોતાને સુખી માને છે.

અપવિત્રમાં પવિત્રબુદ્ધિ :-

દેહમાં અપવિત્ર પદાર્થો ભરેલા છે. છતાં વસ્ત્રાલંકારથી તેને વિભૂષિત કરી પોતે રૂપાળા દેખાવવાળા બને છે. અનેક સુવાસિત પદાર્થોનો ઉપયોગ કરે છે.

અનાત્મામાં આત્મબુદ્ધિ :-

દેહ અને તેમાં રહેવાવાળો જીવાત્મા જુદા છે. છતાં દેહ જ હું એમ માની લે. જેવી રીતે ઘર અને ઘરમાં રહેવાવાળો જુદો છે પણ અજ્ઞાન વડે માને કે ઘર જ હું છું.

આ ત્રણ દોષો દૂર કરવા માટે ક્રમાનુસાર કર્મ, ઉપાસના અને જ્ઞાન-એ ત્રણે સાધનોને મુમુક્ષુઓના હિતને માટે વેદાંતમાં પરમેશ્વરે કહ્યાં છે. દોષ ત્રણ જ હોવાથી પરમાત્માએ ત્રણ જ કાંડ રચ્યા છે. એનાથી અધિક કાંડાત્મક વેદ રચવાની જરૂર ન પડી. નિષ્કામ કર્મ દ્વારા મુમુક્ષુઓએ મળદોષનો પરિહાર કરવો જોઈએ.

ઈહલોક કે પરલોક સંબંધી વિષયસુખની ઈચ્છાનો પરિત્યાગ કરીને ઈશ્વરની પ્રસન્નતાને માટે વર્ણાશ્રમ ધર્મ અનુસાર શાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદન કરેલાં કર્મોનું અનુષ્ઠાન તે નિષ્કામ કર્મયોગ છે. આ નિષ્કામ કર્મયોગથી અંતઃકરણનો મળરૂપ દોષ નિવૃત્ત થઈ વૈરાગ્યાદિ સાધનની પ્રાપ્તિ થાય છે. પરમેશ્વરની પ્રસન્નતાથી મુમુક્ષુને વિવેક, વૈરાગ્ય આદિ ષટ્સંપત્તિ અને મુમુક્ષુતા એ ચાર સાધનની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ વૈરાગ્યાદિ, નિષ્કામ કર્મ વિના પ્રાપ્ત થતાં નથી. કર્મથી સંસારમાં પ્રાણી બંધાઈ જાય છે. અને સંસારમાંથી છૂટવા માટે પહેલાં નિષ્કામ કર્મ જ સાધન છે. સકામ કર્મ બંધનનું કારણ છે. જ્ઞાનની સાથે ઈશ્વરાર્પણબુદ્ધિથી કરેલું નિષ્કામ કર્મ સંસારથી મુક્તિનું કારણ છે.

કેટલાક લોકોની એવી માન્યતા છે કે, કર્મ બંધનનું કારણ છે. એટલા માટે નિત્ય કર્મ અથવા નૈમિત્તિક કર્મ આદિ પણ કામ્ય કર્મની માફક પરિત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. કેવળ શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસનથી આત્મજ્ઞાન થાય છે અને કર્મની જરૂરિયાત નથી. આ મત સાચો નથી, કેમ કે મલિન ચિત્તવાળાને ઉપદેશ કરે તોપણ તત્ત્વજ્ઞાન થવાનો સંભવ નથી. - ઊલટું, વિરોચનની માફક વિપરીત જ્ઞાન થવાનો સંભવ છે. જેમ મલિન દર્પણમાં

મુખનો આભાસ જોવામાં આવતો નથી, તેમ મલિન ચિત્તમાં જ્ઞાનનો ઉદય સંભવ નથી. ભગવાન ગીતાજીના ત્રીજા અધ્યાયમાં કહે છે કે લોકસંગ્રહને ખાતર પણ મનુષ્યે નિષ્કામ કર્મમાં પ્રવૃત્ત થવું યોગ્ય છે.

લોકસંગ્રહ એટલે જેમને પ્રભુકૃપાથી ઉચ્ચ યોગ્યતા પ્રાપ્ત થઈ હોય, તેઓને કંઈ પણ ફળની અપેક્ષા ન હોવા છતાં, જનકલ્યાણ માટે નિષ્કામ કર્મો કરી આદર્શરૂપ બનવાની જરૂર છે, જેથી જનતા પણ તે પ્રમાણે કર્મોમાં પ્રવૃત્ત થતાં અભ્યુદય પામે.

કર્મયોગ અને સંન્યાસ બંને પરંપરાથી મોક્ષ આપનારા છે, પરંતુ એ બંનેમાં કર્મના ત્યાગ કરતાં કર્મયોગ જ શ્રેષ્ઠ છે. ભગવાન ગીતાના અઠારમા અધ્યાયમાં કહે છે કે, યજ્ઞ, દાન અને તપરૂપી કર્મ ન તજવું જોઈએ, પણ તે અવશ્ય કરવું જોઈએ. કેમ કે એ ત્રણે મનુષ્યોને પાવન કરનારાં છે.

કર્મયજ્ઞ, ઉપાસનાયજ્ઞ અને જ્ઞાનયજ્ઞ એ યજ્ઞના ત્રણ ભેદ છે.

ઉપાસના અને નિષ્કામ કર્મ - કર્મયોગ એક જ વખતે કરવા માટે વેદની આજ્ઞા છે. કેવળ કર્મ અથવા કેવળ ઉપાસના માત્ર કરવાવાળાને શ્રુતિ ભગવતીએ અનિષ્ટ પણ કહ્યું છે. જેઓ કેવળ કર્મરૂપી અવિદ્યાની જ ઉપાસના કરે છે, અર્થાત્ કર્મ જ કરે છે, તેઓ મોટા અજ્ઞાનને પ્રાપ્ત થાય છે. જે લોકો કર્મ છોડીને કેવળ ઉપાસના જ કરે છે, તે લોક કર્મ કરવાવાળા લોકથી પણ અધિક અજ્ઞાનને પ્રાપ્ત થાય છે.

ઉપાસના :-

આપણે જે દેવની ઉપાસના કરીએ, તે દેવને આપણા પોતાના સ્વરૂપથી અભિન્ન જાણવા, એમ તે દેવને એક જાણી અંતઃકરણથી તદ્રૂપ થવું. સ્થિર થવું, એનું નામ ઉપાસના છે. આંતરિક અને બાહ્ય ઉપાસનાના એમ બે પ્રકાર છે. □

‘ધર્મલાપ’, બીજી આવૃત્તિ, પૃ.૪૨૬

મારી સાધનાનો એક પ્રસંગ યાદ આવવાથી અહીં લખું છું : એક વખત હું વિચારમાં પડ્યો કે હું માતાજીનું પૂજન કરું છું, માળા ફેરવું છું. છતાં પણ મને માતાજીનું પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ કેમ દેખાતું નથી? તે વેળા હું ખૂબ જ બેચેનીમાં રહેતો હતો. પૂજા કર્યા બાબતનો, માળા ફેરવ્યા બાબતનો અને ભજનો ગાયા બાબતનો આનંદ ક્યાંય જતો રહેતો અને રડવાનું ચાલુ થઈ જતું. મૌન અને ઉપવાસનું સેવન કરીને એકાંતમાં પડ્યો રહેતો. તે અરસામાં હિમાલય તરફથી (ઉત્તર કાશીથી) એક સંત આવેલા. તેમણે મને રડતો જોઈને કહ્યું કે તમે ભલે માતાજીને ખોળતા હોવ કે પિતાજીને ખોળતા હોવ, પરંતુ જ્યાં સુધી બહાર ખોળશો ત્યાં સુધી તમારા ભાગ્યમાં રડવાનું જ છે. પછી હસવાનો વારો ક્યારે આવશે? જો હસવાનો ટાઈમ લાવવો હોય તો (૧) જેને ખોળો છો તેનું રૂપ નક્કી કરો, (૨) તેને તમારા પિંડમાં જ ખોળો અને (૩) પિંડમાં મળ્યા પછી બહાર પણ તેને જ જુઓ. કારણ કે તે સર્વ વ્યાપી છે. પછી તમને જે આનંદ આવશે તેની પાછળ ઉદ્વેગ નહિ હોય, રડવાનું બંધ થઈ જશે અને હસવાનું ચાલુ થશે. છતાં પણ અટકી જશો નહિ. આનંદ અને ઉદ્વેગ બંનેનું વિસ્મરણ તેનું જ નામ ઈશ્વરપ્રાપ્તિ, તેનું જ નામ પરમાનંદ, તેનું જ નામ અનંત શાંતિ.

બસ, પછી તો જેમ બને તેમ મારાં મૌન, ઉપવાસ અને એકાંતની માત્રા વધતી ચાલી, જુદી જુદી પ્રતીતિઓ મળવી શરૂ થઈ, અંતરમાંથી અંતર્વાણીનું સ્ફુરણ થવા માંડ્યું અને તે મુજબ વર્તવાથી અંદરબહાર એકસરખું લાગવા માંડ્યું. મેં નક્કી કરેલું સ્વરૂપ જોયું, ઉપરાંત, ઈશ્વરે દયા કરીને તેનું અવર્ણનીય એવું સત્યસ્વરૂપ પણ બતાવ્યું.

માતાજી અને પિતાજી એટલે કે શિવ અને શક્તિના જે ભેદ હતા તે તૂટી ગયા, દેવતાઓના અને ઈશ્વરી અવતારોના ભેદ તૂટી ગયા, ધીરે ધીરે માનવ માનવ વચ્ચેના ભેદ પણ તૂટી ગયા, અંતે પાશવની પાશવતા અને દાનવની દાનવતા પ્રત્યેનો ભેદ પણ તૂટી ગયો અને બધાંની બધી જ ક્રિયામાં કેવળ એક ઈશ્વર જ ખેલી રહ્યો છે એવું સચોટપણે સમજાઈ ગયું. તમે કહેશો કે આ બધું થયું એ તો સાચું પણ તે બધું પામવા માટે તમે શું કર્યું હતું એ તો કહ્યું નહિ. હા, સાંભળો. પહેલાં મેં નક્કી કર્યું કે ઈશ્વર જ્યોતિસ્વરૂપ છે. માટે મને મારામાં જ જ્યોતિનાં દર્શન થાય તે માટે મેં એક એવી ઓરડીનો આશરો લીધો કે જેમાં પેસીને નાની એવી બારી હતી તેને બંધ કરતાં જ અંધારું અંધારું થઈ જાય, કેવળ બારીની તરડમાં જ કંઈક ઉજાસ દેખાય, પરંતુ હું તો તેને પણ કપડાંના ડૂંચા પોસીને બંધ કરતો હતો. હવે રોજ સવારે ભીંતને અઢેલીને એક અરીસો મૂકતો અને પાંચ ફૂટ દૂર શ્યામ મૃગચર્મ ઉપર હું આસન વાળીને સ્થિર ચિત્તે બેસતો. મારા શ્વાસ સાથે મારા પિંડમાં પેસતો અને શ્વાસોશ્વાસ સાથે બહાર નીકળીને સામે આયના સુધી જતો. તે સિવાયનું બીજું બધું જ મને વિસ્મરણ હતું. શ્વાસ જીત્યો તેણે વિચારો જીત્યા અને વિચારો જીત્યા તેણે વિશ્વ જીત્યું. બંધ દૃષ્ટિ હોય ત્યારે આપોઆપ જ્યોતિસ્વરૂપનું ધ્યાન થઈ જતું અને ખુલ્લી દૃષ્ટિ હોય ત્યારે આપોઆપ આયના સામે ત્રાટક થઈ જતું. ઓરડીમાં ગાઢ અંધકારે કરીને શરૂમાં જે અરીસો પણ દેખાતો ન હતો, તેને બદલે હવે ઝાંખા પ્રકાશમાં અરીસો દેખાવો ચાલુ થયો. તેની અંદર મારું પ્રતિબિંબ પણ દેખાવા લાગ્યું. બાજુમાં મંદિર હતું. સાયંકાળે ઘંટ, ઘડિયાળ અને આરતીનો

અવાજ આવતો ત્યારે હું ત્યાંથી બહાર નીકળતો. સવારથી સાંજ સુધીના બાર કલાકના ગાળામાં બપોરના ટાઈમ હું જ્યાં બેસતો ત્યાં જ સૂઈ જતો. કેટલું બેસતો અને કેટલું સૂઈ જતો તેનો કોઈ ટાઈમ ન હતો અને ટાઈમ જેવું નક્કી પણ ન થતું. છતાં, બહાર નીકળ્યા પછીના મારા વર્તન ઉપરથી હું નક્કી કરી શકતો કે સૂવા કરતાં બેસવાનો ટાઈમ વધુ હતો. આમ તો હું ઉપવાસમાં છત્રીસ રતલ પાણી પીતો, પરંતુ જ્યારે તે ઓરડીમાં બેસવું હોય ત્યારે હું વગર પાણીના ત્રણ ઉપવાસ રાખતો. ત્રણ દિવસ આવી રીતના પસાર થયા પછી એક અઠવાડિયું તે પ્રયોગ બંધ રાખતો અને વળી પાછો ચાલુ કરતો. હવા ઉપર ઉપવાસ કર્યા બાદ જ્યારે તે ઉપવાસ છોડીએ ત્યારે ગરમ પાણી કે ચા, કોફી ઇત્યાદિ પીવું, ઠંડું પાણી ભૂલેચૂકે પણ પીવું નહિ. આવી રીતે એક માસમાં ત્રણ પ્રયોગ થતા. દરેક વખતે કંઈક ને કંઈક વધુ પ્રકાશ પ્રાપ્ત થતો. લગભગ છ મહિને એક વખત એવું બન્યું કે ઓરડીમાં પ્રકાશ પ્રકાશ થઈ ગયો અને તે પ્રકાશ મારા મસ્તકની આજુબાજુ પણ ઘણા જ પ્રમાણમાં વીંટળાયેલો હતો તે હું આયનામાં મારા પ્રતિબિંબની સાથે જોઈ શકતો હતો. વળી પ્રકાશ કંઈક પીળાશ જેવો લાગતો હતો. પછી મેં તે પ્રયોગ બંધ કર્યો. ત્યાર બાદ ઘણા જ સીધા, સાદા અને સાત્ત્વિક વૃત્તિના મનુષ્યોમાં મને તેવા જ પીળા પ્રકાશની ઝાંખી થવા લાગી. તે વેળા બહારના માણસો મને ગાંડો માનતા, પણ હું મારી ધૂનમાં જ મસ્ત રહેતો અને તેથી મને ઘણો જ આનંદ આવતો. કોઈ મારે માટે ગમે તે કહે અને મારી સાથે કદાચ તિરસ્કારભર્યું વર્તન રાખે તોપણ મને તે સહજ લાગતું. તે વેળા મારું નાહવુંધોવું બંધ હતું, કપડાં પણ મેલાંઘેલાં હોય. તેથી બહારથી શુદ્ધ રહેનારને મારા ઉપર અભાવ આવે એ સ્વાભાવિક છે. તેમાં

મારે ખોટું લગાડવાનું હોય જ ક્યાંથી ? અંતે એક વખત હું અંબાજી ગયો. ત્યાં ગોખ સન્મુખ સ્થિર ચિત્તે દરવાજા પાસેની પાળી ઉપર બેસી રહ્યો. થોડા જ ટાઈમમાં તે ગોખ અને તેની મધ્યનાં આભૂષણો લય થઈ ગયાં અને એક મોટો આયનો હોય એવું લાગ્યું. વળી તે આયનામાં મારું પ્રતિબિંબ દેખાયું. મને આનંદનાં આંસુ આવવાં ચાલુ થયાં, આંખો આંસુથી ભરાઈ ગઈ, બધું જ દેખાવું બંધ થયું અને છાતીમાં કોઈ અનેરો આનંદ આવવાથી આનંદનો ડૂમો ભરાઈ ગયો. બસ, એમ જ થયા કરે કે ઓહો, આ બધું જ ઈશ્વર છે ! હું, તું, તે, આ અને પેલું એ આપણી અજ્ઞાનતાએ કરીને જુદું જુદું દેખાય છે ! જુદું છે જ ક્યાં ? બધું એક જ છે, બધું ઈશ્વર જ છે. ઈશ્વરને ખોળવાનો છે જ ક્યાં ? કેવળ સમજી જવાનું છે. સમજાવનાર પણ સમજાવવા તૈયાર છે, કેવળ આપણે જ આપણા અહંકારનો નાશ કરવાનો છે. અહંકાર ઓગળે છે વિરહથી. માટે જો તમારે ઈશ્વરને જોવો, જાણવો અને અનુભવવો હોય તો સતત તેનો વિરહ સેવવો ચાલુ કરો. જ્યારે તમને ઈશ્વર માટે તીવ્ર તાલાવેલી લાગણી ત્યારે તે સર્વ વ્યાપી ઈશ્વર તમારા પિંડના પોલાણમાં પ્રગટ થઈને તમારા વ્યક્તિગત સ્વરૂપને તેના દિવ્ય સ્વરૂપમાં મેળવી દેશે અને ક્ષણમાત્રમાં જ પાછા તમને તમારા પિંડની બહાર દૃષ્ટિ ફેરવતા કરી દેશે. છતાં પણ તેથી તમોને જરાયે નુકસાન નહિ થાય, કારણ કે જ્યાં જ્યાં તમારી દૃષ્ટિ પડશે ત્યાં ત્યાં ઈશ્વર જ દેખાશે. જે સાધકને પોતાના પિંડમાં ઈશ્વરની પ્રતીતિ થતી હોવા છતાં પણ જો બહારનાં દૃશ્યોમાં ઈશ્વરપણાની પ્રતીતિ ના થાય, તો તે સાધક ઈશ્વરી અનંત આનંદને નહિ પામતાં પોતાનામાં જ ઈશ્વર છે એવા વ્યક્તિગત અહંકારમાં ભીંસાઈને અંતે ઉદ્દેગને પામે છે. છતાં પણ હું એમ

નથી કહેતો કે આ બધું મેં કર્યું. એ તો એની દયાથી થઈ ગયું.

બાળપણથી જ મારા જીવનમાં સહનશક્તિના પ્રસંગો ઉપરા ઉપરી આવતા. પ્રતિકૂળ પ્રસંગો તો ઘણા બધા આવતા. દરેક પ્રતિકૂળ પ્રસંગને સહન કરીને મારે એમ જ કહેવું પડતું કે ભગવાનની ઈચ્છા. અને એ વાક્ય એટલું બધું હૃદયમાં દઢ થઈ ગયું છે કે અત્યારે પણ જે કંઈ સાધન-ભજન થાય છે તે ભગવાનની ઈચ્છાથી જ થાય છે. હું શું કરી શકું ? વળી, ખાસ તો એ છે કે આવું બધું અનેક જન્મોથી આપણે કરતાં આવ્યા છીએ, કરીએ છીએ અને હજુ પણ કરીશું. ફેર એટલો જ કે પહેલાં જે કંઈ અભાનપણે કરતાં હતા તે હાલમાં ભાનમાં રહીને કરીએ છીએ. અને હાલમાં જે કંઈ અભાનપણે થતું હશે તે હવે પછી ભાનમાં રહીને કરીશું, દિનપ્રતિદિન વધુ ને વધુ આનંદ પામતા રહીશું અને ઈશ્વર તરફ આગળ વધતા જઈશું. ઈશ્વર અનંત છે. તેથી તો વેદો પણ તેને 'નેતિ નેતિ' કહીને પુકારે છે. તો પછી આપણાથી એવું કેમ કહેવાય કે મને ઈશ્વર મળી ગયો ? હા, હજુ તો તેના વિસ્તૃત સ્વરૂપનો આપણને અનુભવ થાય છે. બાકી, જ્યારે એનું મૂળસ્વરૂપ પામીશું ત્યારે તે કહેવા સાંભળવા પણ નહિ ઊભા રહીએ, એનામાં એકરૂપ થઈ જઈશું. બસ, આવી ગાંડી ગાંડી વાતો બહુ લખી નાખી. હશે, પ્રભુએ લખાવ્યું તે લખ્યું. આપણા દેહ જુદા જુદા છે. આપણી પ્રકૃતિ જુદી જુદી છે. તેથી કરીને આપણી સાધના પણ જુદી જુદી હોય છે, છતાં પણ બધા મનુષ્યોની ક્રિયા જુદી જુદી હોવા છતાં, રડવા-હસવાની ક્રિયા એકસરખી હોય છે, તેમ બધાંની બધી સાધના જુદી જુદી હોવા છતાં અંતર્મુખ થવા બાબતની ક્રિયા તો એકસરખી જ હોવી જોઈએ. □

'વીણેલાં ફૂલ ભાગ-૩', પૃ. ૫૮

(૧૬) મેંગેઝિન ફૂલબ અંગે - સંપાદક

સ્પીપાના ડેપ્યુટી ડાયરેક્ટ જનરલ શ્રી દિનેશભાઈ પટેલ (તંત્રી : ઉમિયા પરિવાર)ના અધ્યક્ષ સ્થાને કચ્છી જૈન સમાજ હોલ, પાલડી, અમદાવાદ, ખાતે તા. ૧૬-૬-૨૦૧૩ને રવિવારે મળેલ. મેંગેઝિન ફૂલબની જનરલ સભામાં ૧૦૦ થી વધુ તંત્રીઓ/સંપાદકો હાજર રહ્યા હતા. જેમાં મેંગેઝિનોનો પોસ્ટ ખાતા દ્વારા થતી રીકવરીની માંગણી, પોસ્ટિંગ તેમ જ મંજૂરી, રજિસ્ટ્રેશન જેવા પ્રશ્નો બાબતે થતી પારાવાર મુશ્કેલીભર્યા પ્રશ્નોની ચર્ચાઓ થયેલ. આ પ્રકારના પ્રશ્નોની સામૂહિક રજૂઆત કરવા તથા મેંગેઝિનો દ્વારા ભારતની સંસ્કૃતિ, સાહિત્ય અને સમાજની મૂળભૂત સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે મદદરૂપ થવાના હેતુથી 'મેંગેઝિન ફૂલબ'ની રચના કરવામાં આવી છે. આ ફૂલબના સંચાલન માટે એક કમિટીની રચના કરવામાં આવી હતી જેમાં :-

અધ્યક્ષ : શ્રી પી. કે. લહેરી (તંત્રી : સુવિચાર)
 ઉપાધ્યક્ષ : શ્રી જોરાવરસિંહ જાદવ (તંત્રી : કારડીયા સંદેશ) તથા શ્રી અશોક મહેતા (તંત્રી : મંગલ મંદિર) મંત્રી : શ્રી ભીમજીભાઈ નાકરાણી (તંત્રી : સરદાર જ્યોત) ખજાનચી : શ્રી ભરત ઓઝા (તંત્રી : કચ્છ શ્રુતિ)

મેંગેઝિન ફૂલબના સભ્ય થવા ઈચ્છતા સૌને મો.નં. ૯૭૨૩૩૩૬૪૮૨ ઉપર સંપર્ક કરવા વિનંતી છે.

આ ઉપરાંત, કારોબારીમાં અનેક સંપાદક/તંત્રીઓનો સમાવેશ કરાયેલ છે. નવજીવન ટ્રસ્ટ/હરિવાણી ટ્રસ્ટના શ્રી વિવેક દેસાઈનો સમાવેશ આ કારોબારીમાં કરાયો છે. □

સંદર્ભ : સુવિચાર, જુલાઈ-૨૦૧૩, પૃષ્ઠ ૨૭

[પૂજ્ય શ્રીમોટાએ સ્વજન પુષ્પાબહેન દલાલને જે પત્રો લખ્યા હતા, તે પ્રકાશિત કરવાના તબક્કે પુષ્પાબહેને જે વિગતો સંપાદક શ્રી નંદુભાઈ શાહ અને શ્રી હેમંતકુમાર નીલકંઠને જણાવી તે ‘સંપાદકીય’ તરીકે ‘જીવન મંડાણ’માં મુકાયેલ છે. તે અત્રે પ્રસ્તુત છે. સં.]

મેં પૂછ્યું, ‘તમે આ લેખકના પરિચયમાં કેવી રીતે આવ્યાં ? તમે તો એમને મુદ્દલે ઓળખતાં ન હતાં અને કોઈ પૂર્વાપરનો સંબંધ પણ ન હતો !’

તે બહેને (પુષ્પાબહેને-સં) કહ્યું, ‘જુઓ, ત્યારે તમને વિગતથી વાત કરું. મારી એક મોટી દીકરી છે. તે તેની બહેનપણીને ત્યાંથી કવિતાની એક ચોપડી વાંચવાને લાવેલી અને તે મારા ઓરડામાં કેટલાય દિવસ સુધી પડી રહી હતી. એક દિવસ હું મારા ઓરડામાં સૂતી હતી, ત્યાં ઓચિંતો પવનનો ઝપાટો આવ્યો અને પેલી ચોપડી જે બારી ઉપર હતી ત્યાંથી ઊડીને મારા શરીર ઉપર પડી અને જે ઉઘાડું પાનું હતું, તેમાં જે પ્રાર્થનાં કાવ્યો હતાં, તે મારા વાંચવામાં આવ્યાં. તે સમયની મારી માનસિક દશા આબેહૂબ તે પ્રાર્થના કાવ્યોમાં આલેખાયેલી તાદૃશ્યપણે અનુભવી. ત્યારથી એ ‘હૃદયપોકાર’ની પ્રાર્થનાઓ હું વાંચવા લાગી અને એના લેખક કોણ હશે એ પણ જાણવાની મરજી થયેલી. એમ કરતાં કરતાં તો સમય વીતી ગયો. દક્ષિણમાં મારાં સગાંસંબંધીઓ સાથે યાત્રાએ જવાનું થતાં, આડફંટે ફંટાઈને-જ્યાં જવાનું ન હતું ત્યાં જવાનું થયું, તે કુંભકોણમ્માં, ઝવેરાતની એક પેઢીને ત્યાં અમને જમવા નોતરેલાં. પેઢીના ભાગીદારનાં પત્ની અમદાવાદનાં છે અને તેમને હું આમ તો ઓળખતી. તેમના ઓરડામાં હું બેઠી હતી ત્યાં પેલી જ ‘હૃદયપોકાર’ની ચોપડી પણ જોઈ. એટલે મને નવાઈ લાગી. મેં તેમને પૂછ્યું, ‘તમારી કને આ ચોપડી ક્યાંથી?’ તે બહેને કહ્યું, ‘કેમ ના હોય ? તેના લેખક

જ અમારે ત્યાં રહે છેને?’ ‘એમ! તે અહીં રહે છે ? મારે તેમને જોવા છે અને કંઈક વાત કરવી છે.’ પછી તે બહેને આ લખાણના લેખકને બોલાવ્યા. ત્યારથી તેમના પરિચયમાં આવી. તે પછી પત્રવહેવાર શરૂ કર્યો અને તે પત્રવહેવાર આ ચોપડીમાં (જીવન મંડાણમાં-સં.) છપાયો છે. ભક્તિ, શ્રદ્ધા વગેરેની સમાજમાં જે ઘરેડયુક્ત સમજણ છે, તેના કરતાં આમાં કોઈ જુદા જ પ્રકારની જીવનને ઘડવાની તેમની અનોખી સમજણ છે. જીવનમાં કર્મની સાથે અથવા તો મળતા પ્રસંગોની સાથે સાધનાની ભાવનાનો કેવી રીતે મેળ ખવડાવવો એની સમજણ મને એમના જે પત્રવહેવારમાંથી પડી છે, તે લખાણની એમની શૈલી ઘણી સરળ, અદ્ભુત અને અનોખી મને લાગેલી છે. હિંદુસમાજમાં સંયુક્ત કુટુંબની ભાવનામાં પહેલાં જે સુમેળ હતો, એકબીજાને માટે સહન કરવાની જે સહનશક્તિ અને સહાનુભૂતિ હતી અને પરસ્પરને માટે ઘસાવાની જે હાર્દિક ઉદારતા અને બહોળાં મન હતાં, તે સંયુક્ત કુટુંબની ભાવના આજે ઓસરતી જાય છે, તેવી વેળાએ જીવનમાં બધાંની સાથે સુમેળ પ્રગટાવવાના યજ્ઞની સમજણ જે તેમણે મારે ગળે ઉતારી, તે અદ્ભુત બોધપાઠ છે. જોકે હજુ હું સાંગોપાંગ હૃદયમાં ઉતારી શકી નથી, પરંતુ તે પ્રમાણે વર્તવાની આંખ કંઈક ખૂલી છે અને ખાસ કરીને તેમના પત્રો દ્વારા હું વિશેષ પરિચયમાં આવી છું. તેમના વિશેના પરિચયની આટલી મારી હકીકત છે.’

ત્યાર પછી અમે (સંપાદકોએ -સં) એમને પૂછ્યું, ‘એમની ભક્તિની સમજણમાં તમને જે અનોખી રીત લાગી તે કેવી રીતે?’ તેમણે જવાબ આપ્યો, ‘મળેલા જીવન અને મળેલી પરિસ્થિતિથી કોઈ જુદી રીતે ક્યાંય ભક્તિ નથી. કર્મ એ ભાવનાને આકાર આપવાનો સમર્પણયજ્ઞ છે, અને જીવનમાં મળતા પ્રસંગો જીવનવિકાસને માટે ઘડતરરૂપ છે. જો હૃદયમાં જ્ઞાનની ભાવનાની જ્યોત જલતી રહે તો પ્રત્યેક પ્રસંગ ગુરુરૂપ બની જાય છે. ક્યાંય વિસંવાદ નથી. વિરોધ કે વિસંવાદ લાગે છે તેનું મૂળ આપણામાં છે. વળી, ભાવના, ઊર્મિ, વૃત્તિ અને વિચારનાં પૃથક્કરણ વિશે જાગૃત થવાનું તો મને કદી ભાન પણ ન હતું. પ્રત્યેક કર્મ, પ્રસંગ કે મેળાપ સમયે કે વાતચીત સમયે આપણાં મનની ભાવના, ઊર્મિ, વૃત્તિ, વિચાર વગેરે કેવાં કેવાં રહે છે, તેના ઉપરથી આપણને આપણી કક્ષાની ખબર પડી જવી જોઈએ એવું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન મને તેમના તરફથી મળ્યું. ભક્તિ એ વહેવારમાં જ્ઞાનની ભાવનાથી વર્તવાની ઉત્તમમાં ઉત્તમ રીત છે અને જીવનની સાથે ઓતપ્રોત વણાયેલી છે, એ મને પ્રત્યક્ષ સમજાયું. એવી જ્ઞાનપૂર્વકની ભક્તિ કરવાથી જીવનમાં મળતો પ્રત્યેક પ્રસંગ, સંબંધ, વર્તનવહેવાર વગેરેમાં શાંતિ, સમતા, તટસ્થતા, ઉદારતા, સહિષ્ણુતા, સહનશીલતા વગેરે ગુણોનો તે તે અનુભવ થતો જાય અને આપણા જીવ સ્વભાવની પ્રકૃતિનો રંગ બદલાતો જાય એનું નામ ખરું ભક્તિનું સ્વરૂપ અને એનાથી પણ આગળનાં પગથિયાં છે, પણ હાલમાં તો મને આટલું સમજાયું છે.’

અમે કહ્યું, ‘ઓહો! તમે બહુ સરસ ભક્તિ વિશેની સમજણ આપી ત્યારે હવે તમારો ગુરુ વિશેનો શો ખ્યાલ છે?’

તેમણે જવાબ આપ્યો, ‘ભાઈ ! મને હજુ એની શી ગતાગમ પડે ? અને તે વિશે બોલવું એ કદાચ મારે માટે યોગ્ય પણ ન ગણાય, પરંતુ એટલું સમજાય છે કે બાળકને ચાલવાની સહજ તમન્ના પ્રગટતાં તેને આંગળી આપીને કે દેખાડીને તેની ચાલવાની વૃત્તિને માબાપ પોષણ આપ્યાં કરે છે, તેવી રીતે ગુરુ, સાધકના જીવનને ઘડતો હોય છે. ગુરુ એ સ્થૂળ નથી, પણ ગુરુની ભાવનાનો વિસ્તાર જીવનના જુદાં જુદાં કર્મનાં ક્ષેત્રોમાં પ્રત્યક્ષ થતો આપણાથી જ્ઞાનપૂર્વક અનુભવાય અને ગુરુની ભાવનાથી ઉત્કટતા હૃદયમાં જીવતી થતાં તે આપણો જાગૃત ચોકીદાર પ્રત્યેક પળે રહ્યા કરતો હોય છે, એવું પણ આગળ જતાં અનુભવાય છે. આ તો બધી હજી મારી કોરી સમજણ છે. અનુભવની સમજણ નથી. આનાથી વિશેષ તો શું કહી શકું ? પણ ગુરુ, મારે મન ખાલી પૂતળું નથી, જેમ નિશાળમાં આગળ શીખવાને માટે શિક્ષક હોય અને જે જે કંઈ શીખવાનું હોય છે, તે કોઈ ને કોઈ કનેથી શીખવાનું રહે છે, તેમ ગુરુ પણ શીખવા માટે છે, પણ એની હૃદયમાં ગરજ જાગ્યા વિના ભાવનાથી સતત એકધારું પળેપળ તેને જ્ઞાનપૂર્વક વળગી રહેવું એ લગભગ અશક્ય ઘટના છે. જેમ જેમ શીખવાની ઉત્કટ ગરજ જાગે અને તેમાં સાચો સ્વાર્થ આપણને સમજાય, ત્યારે જ ગુરુનું મૂલ્યાંકન આપણાથી થાય.’

મેં પૂછ્યું, ‘ત્યારે સાધના કરવાની વિધિવિધિ ખરી કે નહિ?’ એમણે કહ્યું, ‘એમની સાધનાની રીત તો એ પ્રકારની છે કે સકળ કંઈ કર્મ કરતાં કરતાં તેમાં પ્રભુના નામસ્મરણની ભાવના જીવતી રહ્યા કરે;

કર્મમાં ઊતરે જે ના પ્રેમ, તે પ્રેમ પાંગળો.

કર્મથી કરીને હૃદયની ભાવના આકાર પામે અને કર્મ ઘડાવાને માટે છે એવા હેતુનું જ્ઞાનભાન રહ્યા

કરે, અને તે સકળ કર્મ શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે યજ્ઞભાવાર્થે કરવાનાં હોય અને એવી જ્ઞાનપૂર્વકની ભાવનાથી મળતા પ્રત્યેક કર્મમાં મનાદિ કરણોનો જીવનવિકાસના જ્ઞાનની સાથે સુમેળ જામતો રહે, એને તેઓ સાધના કહે છે અને એ જ સાધનાની વિધિ છે. જીવનથી અતિરિક્તપણે નિરાળી એવી કોઈ સાધના નથી. આટલું હું તો ટૂંકામાં ટૂંકું સમજી છું.’

‘મારા ઉપર તેમણે જે કાગળો લખેલા છે, તેનો પૂરેપૂરો બધો ભાગ આ ચોપડીમાં છપાઈ ગયેલો નથી. હજી અધૂરો છે. તથા, જીવનના શાસ્ત્ર વિશેની સમજણ અને જ્ઞાન તેમાં પૂરેપૂરાં અપાયેલાં નથી, કારણ કે એક તો મારી કક્ષા એવી અને મને પચે એટલું જ તે આપે અને મને જે બધું લખેલું છે, તે બધું પૂરું આમાં છપાયું નથી. એટલે વાચકને એ લખાણ ઘણું અધૂરું લાગે એવો પૂરો સંભવ છે, પરંતુ જેમ જેમ સગવડ મળતી જશે તેમ તેમ હવે પછીના કાગળો છપાશે એમ લાગે છે ખરું.’

અમારી વચ્ચે થયેલી આ વાતચીત એ જ આ સંપાદકના બે બોલ તરીકે પૂરતી છે. □

હેમંતકુમાર ગુણાભાઈ નીલકંઠ,
નંદલાલ ભોગીલાલ શાહ

‘જીવન મંડાણ’, પ્ર.આ., પૃ. ૫

(૧૮) સર્વ સાધનોમાં ‘સ્મરણ’ ઉત્તમ સાધન -શ્રીમોટા

‘જીવન અનુભવ ગીત’માંની શ્રીપ્રભુકૃપાથી લખાયેલી ગઝલો પછી નિમિત્ત યોગે ગઝલો રચાતી ચાલી. મારે મન એ પ્રભુકૃપાનો એક જીવતો જાગતો ચેતનવંતો અનુભવ છે.

આ જીવે કશું કંઈ, કશા પણ હેતુ વિના લખ્યું કર્યું નથી. આ ગઝલો લખવાનું જે કોઈ સ્વજન નિમિત્ત બને છે, એનુંય મહત્ત્વ મારા દિલમાં ઓછું

નથી; પણ ગઝલ લખવાની આ પ્રવૃત્તિથી, આ શરીરનાં દર્દોની અપાર અને અસહ્ય વેદનાથી કેવું તરી શકાય છે, એની બીજા કોઈને કલ્પના આવવી મુશ્કેલ છે. એથી કરીને આ ગઝલો તો મારે મન ભજન-કીર્તન છે, આ શરીરના અસાધ્ય રોગોની વેદના વચ્ચે યજ્ઞકર્મ કરાવતાં કરાવતાં પણ આ ગઝલો પ્રભુભાવમાં રચ્યોપચ્યો રખાવે છે.

શ્રીપ્રભુના ભાવમાં પ્રવેશાવીને સ્થિર અને સક્રિય રખાવનાર સાધનાની પરંપરાનો ગૂઢ અને અનોખો ઇતિહાસ પણ આ ગઝલો દ્વારા ક્યાંક ક્યાંક કથાયો છે ખરો. એનું ઈંગત આ માર્ગનો કો’ક જિજ્ઞાસુ શ્રેયાર્થી કળી શકે ખરો, પણ શ્રીપ્રભુકૃપાથી આ જીવે જે સાધન લીધેલું એનું સ્તવન કરતાં કદી થકાતું નથી. સર્વ સાધનોમાં સ્મરણ એ જ ઉત્તમ સાધન છે. એમાં નિરંતરતા અને અખંડતા પ્રગટાવવા માટે કેવું મથાયું છે, અને એવી રીતની મથામણનાં કેટકેટલાં પાસાં છે કે એ ગાતાં પાર ન આવે. એથી કરીને જે નિમિત્તે કરીને આ ગઝલો રચાઈ છે, એમાં ‘સ્મરણ’ વિષેની ગઝલોનું પ્રમાણ સૌથી વધારે છે. કેમ કે આ જીવને જેની લગની લાગી છે એનું વારંવાર કથન થાય તોય ખૂટે નહિ, એવું જ એને તો લાગે.

‘હૃદય લાગે લગની જેની સતત કથતાં થકાયે ના,
વિષય છો એકનો એક શું વિસ્તારતાં, ખૂટે તે ના.
સ્મરણ આ વાસ્તવિકતાની ભૂમિકાથી ગવાયું છે,
ગગનમાં કલ્પના-પાંખે ચઢી મેં કંઈ ન ગાયું છે.’

જીવનની વાસ્તવિકતાની આ હકીકતનું મૂલ્ય એ તો મારા દિલની મોટી મિરાત છે. વળી, જીવનવિકાસને માર્ગે સ્મરણાદિ સાધનો સાધતાં સાધતાં કેવા કેવા પ્રકારના સંગ્રામો ખેલવા પડે છે, એનો અણસાર પણ આ પ્રકારની ગઝલોમાં પ્રભુકૃપાથી થઈ શક્યો છે. ‘બધુંયે ખુલ્લું ને સ્પષ્ટ કરી દેવા ન હુકમ છે’ એમ છે તે યથાર્થ છે.

‘જીવન કથની’, પ્ર.આ. લેખકના બે બોલ.

‘સાધન’ એટલે સ્વધન. આ ધનનો ક્યારેય ક્ષય નથી થતો. વળી, ‘ગૃહસ્થ’નો અર્થ છે ‘ઘર જેના હાથમાં હોય તે’.

પહેલાં લોકો બ્રહ્મચર્યનું પૂર્ણ પાલન કર્યા પછી ગૃહસ્થ થતા હતા, તેથી ઘર તેમને હાથમાં કરી શકતું ન હતું, પણ ઘર જ તેમના હાથમાં રહેતું હતું. તેથી, તેઓ ગૃહધર્મનું પાલન કરી યથા સમય વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસ લઈ શકતા હતા. ઘર તેમને બાંધી શકતું નહિ.

- શ્રી શ્રીમા આનંદમયી

‘શ્રી શ્રીમા આનંદમયી’ જન્મશતાબ્દી મહોત્સવ ગ્રંથાવલિ
ગ્રંથ -૧, પ્ર. આ., પૃ. ૩૩૮

HARIBHAV AUGUST - 2013

Regd. under RNI No. 65683/96 & Permitted to Post at AHD PSO
on 10th of every month under Postal Reg. No. GAMC/1208 / 2012-2014
issued by SSP AHD valid upto 31-12-2014
Licence to Post without Perpayment of postage No. CPMG/GJ/91/2012-2014
valid upto 30-6-2014

મારે એટલા બધા સંબંધો એટલે ઘણે ઠેકાણે
હું જઈ છું તો પતિપત્ની લડ્યા જ કરતા હોય કે આ
તારો દોષ છે, મારો દોષ નથી, પણ પત્ની એમ ના
સમજે કે આ દોષ મારો છે અને પતિ ના સમજે કે
આ દોષ મારો છે.

પતિ, પત્નીનો દોષ કાઢે અને પત્ની, પતિનો
દોષ કાઢે, ને ઝઘડા-ઝઘડા ચાલ્યા જ કરે. એ ઝઘડા
અનંતકાળ ચાલ્યા કરવાના, કારણ કે સમજવાના
બહુ ઓછા.

સમજે તે સુખી થઈ જાય. સમજે છે, નથી
સમજતા એમ નહિ. કોક કોક સમજી જાય છે.

‘ટેપરેકોર્ડેડવાણી’,
પ્રેષક : ડૉ. મનસુખભાઈ પટેલ

- શ્રીમોટા

Printed and Published by **Prabhudas Jani**, on behalf of ' **HARIWANI TRUST**'
11, Dada Rokadnath Society, Ahmedabad - 380 007,
Printed at **Sahitya Mudranalaya Pvt. Ltd.** Ahmedabad - 380 022.
Phone : 079- 25469101/2
Published at Ahmedabad. Editor : **Prabhudas Jani.**
E-mail : **harivanitrust@yahoo.com**

Designer : Mayur Jani / Mobile : 9428404443 / E-mail : janimj@yahoo.com